JÖNKÖPING UNIVERSITY
School of Education and Communication

Karl XI–Viljestark eller viljelös?

En kvalitativ och komparativ studie om hur Karl XI har skildrats i historieböcker mellan 1886–2019

Karl XI–Strong-willed or weak-willed?

A qualitative and comparative study of how Karl XI has been portrayed in history books between 1886–2019

KURS: *Historia för ämneslärare, 61–90 hp*

PROGRAM: *Ämneslärarprogrammet*

FÖRFATTARE: *Marcus Lundqvist*

EXAMINATOR: *Anders Dybelius*

TERMIN: *HT21*

Abstract

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka hur och varför historiker har porträtterat Karl XI i historieböcker mellan perioden 1886–2019, samt hur Karl XI beskrivs i samband med scenarierna slaget vid Lund och reduktionen. Studien har en historiekulturell ansats och har utgått från en historiebrukstypologi. Denna studie har med hjälp av typologin undersökt hur historieskrivningen har sett ut under undersökningsperioden. Vidare består typologin utav följande fem historiebruk: nationalistiskt-ideologiskt historiebruk, demokratiskt-ideologiskt historiebruk, existentiellt historiebruk, vetenskapliga historiebruk och icke-bruk.

Studien visar att Karl XI har beskrivits främst positivt runt sekelskiftet 1900 med inslag av ett nationalistiskt och existentiellt perspektiv. Omkring 1950-talet förändras porträtteringen och gestalten beskrevs mestadels i en negativ bemärkelse. Karl XI används inte längre utifrån ett nationalistiskt perspektiv. I stället flyttades fokuset till Karl XI:s omgivning och hur medborgarna i Sverige drabbades under hans regeringstid. Vidare runt 1950-talet framställdes Karl XI mer utifrån ett vetenskapligt perspektiv och historikerna är noga med att hänvisa sina källor. Från 1960-talet fram till 1990-talet kritiseras inte gestalten i lika stort omfång som under 1950-talet. Omkring denna period beskrevs Karl XI endast översiktligt i samband med vad som faktiskt skedde under hans regeringstid, då det är medborgarnas historia som står i fokus. Omkring början av 1990-talet har intresset för den svenska stormaktstiden återkommit och fokus flyttas återigen till Karl XI. Gestalten beskrevs utifrån en rojalistisk beskrivning och nya tolkningar kring vem gestalten var återges, något som går emot den kritik som han fick under 1950-talet. Från 1990-talet och fram till 2019 redogörs Karl XI utifrån en mer positiv bemärkelse än tidigare och han både hyllas och kritiseras för sina insatser. Under denna period går det även att se ett existentiellt behov, men inte utifrån samma nationalistiska syfte som historikerna runt sekelskiftet 1900 har haft. Under perioden 2001–2019 beskrevs Karl XI snarlik den historieskrivning som förekom runt 1990-talet. Historikerna beskrev Karl XI mer ingående och med nya tolkningar som går emot den tidigare historieskrivningen och det är främst en positiv redogörelse som återges kring Karl XI, men inte utifrån samma rojalistiska historieskrivning som förekom tidigare.

Nyckelord: Karl XI, reduktion, slaget vid Lund, historiebruk, icke-bruk, historiekultur, historiedidaktik, nyckelscenarier

Innehållsförteckning

Inledning 1
Syfte & frågeställningar 2
Metod & urval 2
Teoretiskt ramverk 5
Historiekultur, historiebruk och historiedidaktik 5
Tidigare forskning 7
Bakgrund 12
Historiker och populärverkens framväxt i Sverige 12
Karl XI 13
Slaget vid Lund 14
Reduktionen 15
Resultat 16
Berättelser ur svenska historien. Bd 6, Carl X Gustaf = Carl XI. 1886 16
Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII. 1921 19
Karl XI. 1958 21
Den svenska historien 5 Karolinska tiden 1654–1718. 1967 24
Vår svenska historia. 1978 26
Historien om Sveriges Storhet och fall. 1992 28
Karl XI. 2001 30
Stormaktens undergång. 2019 32
Slutdiskussion 34
Referenser 39

Inledning

Historieskrivningen är sällan statisk och den förändras ständigt av historiker som blir påverkade av samtidens normer. Runt sekelskiftet 1900 dominerade nationalismen historieskrivningen i Sverige. Den karolinska tiden hade fått sin renässans och det var stormaktstiden som låg i centrum. Hjältekungar såsom Karl X Gustav och Karl XII glorifierades till en början för att sedan tonas ner efter andra världskrigets slut.[1] Karl XI var också en stormaktskung och vissa relaterar honom till legenden om Gråkappan och andra minns honom för hans grymhet gentemot skåningarna. Karl XI har forskningsmässigt hamnat i skymundan av andra stormaktskungar. Anledningen till att han inte använts i samma utsträckning som både sin far och son, är troligtvis för att han förde ett försvarskrig i stället för ett offensivt krig. När nationalismen dominerade historieskrivningen var det lättare att glorifiera hur Karl X Gustav tågar över Bält eller Karl XII:s seger vid Narva.[2] Det finns en hel del forskning som behandlar Karl XII och hur han har porträtterats inom historieskrivningen. Forskningen visar att han upphöjdes i första halvan av 1900-talet för att användas utifrån ett nationalistiskt syfte. Under stora delar av 1900-talet ska Karl XII fått utstå en del kritik ända fram till 1990-talet då stormaktstiden ännu en gång fick en renässans, men inte på grund av ett nationalistiskt syfte.[3] Men hur har historieskrivningen egentligen sett ut kring Karl XI? Varför har den skildrats på detta sätt? Har han framställts som en stark och begåvad monark eller som obegåvad och svag eller som både och? Det finns dessvärre inget större omfång av studier som behandlar Karl XI i jämförelse med Karl XII.[4] Någon modern forskning kring hur han framställs inom historieböcker riktade mot allmänheten har jag inte heller påträffat. Någonting som kan vara problematiskt, eftersom detta är ett sätt för människor att införskaffa sig kunskap om historia och bör därför granskas.[5] Det finns därmed en forskningslucka som jag ämnar fylla med denna

[1] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 79–81.
Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001, 462, 468–469.

[2] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, Stockholm, 1992, 83.
Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Diss., Uppsala universitet, 2001, 295–296.
[3] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001, 462–463.
[4] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, Stockholm, 1992, 234.
Lindkvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 437.

[5] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 201–203.

uppsats, då målet med denna uppsats är att undersöka hur och varför historiker under perioden 1886–2019 har porträtterat Karl XI.

Syfte & frågeställningar

Det övergripande syftet med denna uppsats är att analysera hur bilden av Karl XI har sett ut historiografiskt under perioden 1886–2019. Denna studie syftar också att undersöka två *nyckelscenarier* vilka är slaget vid Lund och reduktionen. Begreppet *nyckelscenarier* förklaras under rubriken *tidigare forskning*. Utöver det kommer fokus i denna uppsats vara på hur, när och varför sker förändringarna i historieskrivningen kring Karl XI. För att genomföra denna studie har jag därmed konstruerat följande två frågeställningar:

- Hur beskrivs Karl XI och varför porträtterar historiker denna bild i historieböcker skrivna under perioden 1886–2019?
- Hur beskriver historiker Karl XI i samband med slaget vid Lund och reduktionen i historieböcker skrivna under perioden 1886—2019?

Metod & urval

Denna undersökning bedrivs genom en komparativ kvalitativ innehållsanalys av historieböckerna. Med en kvalitativ innehållsanalys granskas historieböckerna mer ingående för att få en djupare förståelse av materialet.[6] Ett potentiellt problem med en kvalitativ metod är att den möjligtvis inte ger en heltäckande bild om hur Karl XI framställs. Denna undersökning har en tidsaspekt att förhålla sig till i och med att det är en kandidatuppsats. Därmed är inte syftet med studien att återge en heltäckande bild kring hur Karl XI har framställts. I stället ämnar undersökningen att få fram hur och varför historiker över tid har valt att återge denna bild av Karl XI och på så vis se om det sker någon förändring över tid. Därmed anser jag att en kvalitativ metod passar bra, eftersom jag vill analysera materialet mer djupgående.[7]

I denna undersökning används en historiebrukstypologi som innehåller fem olika historiebruk som redogörs under *teoretiskt ramverk*. Historiebruksindelningarna kommer att appliceras för att utmejsla och lyfta fram vilka historiebruk som historikerna brukar i sin skildring av Karl XI.

[6] Florén, Anders, Ågren, Henrik & Erlandsson, Susanna, *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, 3., uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018, 61.
[7] Ann Kristin Larsen, *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, 1., uppl., Gleerup, Stockholm, 2009, 22–23.

Vidare har den andra frågeställningen konstruerats efter begreppet *nyckelscenarier* som beskrivs i *tidigare forskning*.

Materialet är avgränsat till historieböcker som är riktade mot hela befolkningen och behandlar Karl XI mellan perioden 1886 och 2019. Denna avgränsning gör det möjligt att studera långsiktiga förändringar kring hur Karl XI har framställts i och med att undersökningsperioden omfattar 133 år. Det är åtta historieböcker som har undersökts i denna studie och de är från följande år: 1886, 1921, 1958, 1967, 1978, 1992, 2001 och 2019. Att det bara finns med två historieböcker från perioden innan 1950-talet beror på att det var nationalism som präglade historieskrivningen från 1800-talets senare del fram till andra världskriget och det finns därmed inte några större förändringar under denna period.[8] Efter andra världskriget fram till 2000-talet sker det mer förändringar inom historieskrivningen och därmed undersöks fler verk under denna period. Kriterierna för samtliga historieböcker är att de ska behandla Karl XI, slaget vid Lund och reduktionen. Utöver det har verken i den möjlighet som går, avgränsats till olika författare. Dock återkommer författaren Alf Åberg i tre verk på grund av att han medverkar i de flesta verk som behandlar Karl XI från 1950- till 1970-talet, men i verket från 1967 använder författarna honom som en källa när de behandlar Karl XI. Anledningen till att studien undersöker historieböcker riktade mot allmänheten är för att det inte finns någon modern forskning som behandlar Karl XI på detta sätt. Jag har påträffat några studier som behandlar hur Karl XI porträtteras i läroböcker, men inte någon som granskar historieböcker riktade mot allmänheten. Därmed anser jag att denna studie fyller en forskningslucka.

Materialet som används i denna studie har införskaffats från Jönköping Universitys bibliotek och olika sökbaser såsom *Libris* och *Primo*. Nedan följer en lista kring de behandlade historieböckerna i kronologisk ordning.

1886 – *Berättelser ur svenska historien. Bd 6, Carl X Gustaf = Carl XI* skriven av Carl Georg Starbäck & Per Olof Bäckström.[9] I historieboken behandlas både Karl X Gustav och Karl XI. Författarna redogör i första halvan av boken om Karl X Gustav och i andra halvan om Karl XI. Boken återger kungarnas personlighetsdrag, liv, handlingar, arv och hur Sverige såg ut under deras styre.

[8] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte,* Diss., Lunds universitet, 2001, 159, 163.

[9] Starbäck, Carl Georg & Bäckström, P. O., *Berättelser ur svenska historien. Bd 6, Carl X Gustaf = Carl XI*, Ny, rev. uppl., Beijer, Stockholm, 1886.

1921 – *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII* skriven av Oscar Montelius, Emil Hildebrand, Ludvig Stavenow och Rudolf Fåhræus.[10] I verket inleds det med att redogöra om Karl X Gustavs testamente och den förmyndarregering som styrde under Karl XI:s uppväxt. Därefter redogör författarna om både Karl XI och Karl XII på liknande sätt som ovanstående verk.

1958 – *Karl XI* skriven av Alf Åberg.[11] Historieboken är en biografi om Karl XI och behandlar kungens handlingar, personlighetsdrag, liv, arv, omgivning och samtid.

1967 – *Den svenska historien 5 Karolinska tiden 1654–1718* skriven av Sten Carlsson, Jan Cornell och Gunvor Grenholm.[12] I detta verk redogörs det om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII epokstid. I verket återges de karolinska kungarnas liv och gärningar, samt vad som skedde i landet under denna tid.

1978 – *Vår svenska historia* skriven av Alf Åberg.[13] I denna bok återger författaren Sveriges historia från stenåldern fram till och med 1900-talet. I verket redogör Åberg om Karl XI, dock inte i samma utsträckning som han gör i sin tidigare biografi om monarken från 1958.

1992 – *Historien om Sverige Storhet och fall* skriven av Herman Lindqvist.[14] I historieboken behandlas Sveriges historia under både Karl XI:s och Karl XII:s tid och redogör en hel del om båda gestalternas liv, handlingar och arv.

2001 – *Karl XI: en biografi* skriven av Göran Rystad.[15] Boken är en biografi om Karl XI:s liv och är den första biografin som behandlar kungen sedan Alf Åbergs historiebok från 1958.

2019 – *Stormaktens undergång* skriven av Dick Harrison.[16] Författaren skildrar i detta verk hur Sverige blev en stormakt till att det reducerades till en småstat. Fokus ligger på den karolinska tiden och behandlar Karl XI:s liv och gärningar.

[10] Montelius, Oscar, Hildebrand, Emil, Stavenow, Ludvig & Fåhræus, Rudolf (red.), *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII*, Norstedt, Stockholm, 1921.
[11] Åberg, Alf, *Karl XI*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1958.
[12] Carlsson, Sten, Cornell, Jan & Grenholm, Gunvor, *Den svenska historien 5 Karolinska tiden, 1654–1718*, Bonnier, Stockholm, 1967.
[13] Åberg, Alf, *Vår svenska historia*, Natur och kultur, Stockholm, 1978.
[14] Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige Storhet och fall*, Norstedt, Stockholm, 1992.
[15] Rystad, Göran, *Karl XI: en biografi*, Historiska media, Lund, 2001.
[16] Harrison, Dick, *Stormaktens undergång*, Historiska Media, Lund, 2019.

Teoretiskt ramverk

Historiekultur, historiebruk och historiedidaktik

Skillnaden mellan populärvetenskaplig och historievetenskaplig historieskrivning kan vara svår att identifiera. Flera yrkeshistoriker har gett ut verk som bidrar med ny kunskap och som är skrivna för både den akademiska och den allmänna publiken. I dessa verk brukar också författarna vara noga med att hänvisa till annan forskning och till sina källor, men det går att skilja på dem. Medan vissa historiker tänjer på sina gränser för att förmedla sanningar i narrativa former, så är det kraven på tydlig referering till sina källor och annan forskning som är det väsentliga.[17] Ett forskningsfält som undersöker populärvetenskapliga verk är historiekultur. I historiekultur är det historia som betraktas som artefakter eller kulturprodukter som står i centrum. Dessa artefakter och kulturprodukter kan sedan framställas i många olika former för att tillfredsställa intressen och behov som ligger utanför de traditionella vetenskapliga och pedagogiska intressena som är inriktade på att förmedla kunskap.[18] Kopplat till historiekultur är sedan begreppet historiebruk som är processer inom historiekulturen som förmedlar hur historia brukas beroende på anledning, urval och presentation. Det vill säga hur, varför och till vem historia förmedlas.[19] Forskning som behandlar historiekultur och historiebruk lägger tonvikten vid hur olika processer, händelser eller personer ur historien framställs eller verkar i ett samhälle. Studier inom historiekultur och historiebruk kan exempelvis riktas mot hur historia har framställts inom populärkultur, dagsaktuella debatter och skolan, där historiekultur och historiebruk kan tillämpas för att analysera hur historia har använts eller inte använts för att tjäna olika ideologiska syften.[20] Ett annat begrepp som är nära besläktat med historiebruk och historiekultur är forskningsfältet historiedidaktik. Begreppet introducerades under 1980-talet och till en början användes historiedidaktik som ett begrepp för hur ämnet historia förmedlas i skolan. Begreppet har sen dess utvecklats och historiedidaktiken intresserar sig numera för vilken historia det är som förmedlas. En historikerdidaktiker kan titulera sig som en historiekulturforskare, då deras undersökningsobjekt är historiekulturer och deras förändringar. Centrala frågor som historiedidaktiken är intresserade av är vem historien riktar sig mot, vad förmedlas och vem förmedlar det.[21] Kommunikationskedjan inom historiedidaktiken består

[17] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 201–203.
[18] Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, 37–38.
[19] Aronsson, Peter, *Historiebruk: att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, 2004, 17.
[20] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 197.
[21] Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, 37–38.

därmed av en avsändare, förmedlare och mottagare av historia. Hur människor sedan tar till sig historia är något av en svårutforskad fråga, eftersom människors egna upplevelser, kunskaper och erfarenheter är centrala faktorer som påverkar hur en person tar till sig historia.[22]

Denna uppsats har en historiekulturell ansats, eftersom undersökningen förmedlar hur historieböcker med det förflutna försöker förena historien med respektive samtid.[23] Dessutom utgår vidkommande uppsats från ett historiekulturellt perspektiv som kallas för det processuella perspektivet som betonar att historia inte alltid har förmedlats på samma sätt och utifrån samma motiv.[24] Därmed är inte syftet med denna studie att försöka återge vad som är rätt eller fel kring porträtteringen av Karl XI, utan att förmedla hur och varför bilden har förändrats över tid. Denna uppsats utgår från fem historiebruk som är tagna från Ulf Zanders typologi i avhandlingen *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte.*[25] Dessa fem är *nationalistiskt-ideologiskt historiebruk, demokratiskt-ideologiskt historiebruk, Icke-bruk, vetenskapligt historiebruk* och *existentiellt historiebruk.*[26] Det nationalistiskt-ideologiska historiebruket ska dominerat historieskrivningen runt sekelskiftet 1900. Därefter ska historiebruket succesivt tonats ner fram till andra världskriget för att efter kriget gå en moralisk konkurs till mötes.[27] Ur det nationalistiskt-ideologiska historiebruket ska sedan det demokratiskt-ideologiska historiebruket vuxit fram. Fosterländskheten som dominerade det nationalistiskt-ideologiska historiebruket byttes ut mot den nya ideologin som präglades av demokrati. Fokus flyttades därmed från aktörer och händelser som gynnade nationen till lyfta dess invånare. Därmed används det demokratiskt-ideologiska historiebruket för att återge medborgarens historia och hur hen påverkades av statsmakten. Icke-bruk ska tillsammans med det demokratiskt-ideologiska historiebruket fått större inflytande i historieskrivningen under 1950-talet.[28] Med icke-bruk väljer författaren att ta bort historia som är ointressant eller som inte anses fylla någon funktion. Detta sker oftast genom inflytelserika grupper eller makthavare som beslutar att ta bort historia som de anser oväsentligt. Forskare som använder det vetenskapliga historiebruket granskar historiska källor och artefakter för att försöka rekonstruera en korrekt bild av det förflutna. Med det

[22] Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, 37–38.
[23] Aronsson, Peter, *Historiebruk: att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, 2004, 17–18.
[24] Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), Historien är nu: *en introduktion till historiedidaktiken*, 2 Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, 39–40.
[25] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001.
[26] Ibid., 53–57.
[27] Ibid., 462.
[28] Ibid., 468–469.

vetenskapliga historiebruket ifrågasätts, granskas och omtolkas tidigare etablerad historieskrivning. Det existentiella historiebruket används för att med hjälp av historia stärka en individs eller gruppers etnicitet, identitet eller nationalitet. Historiebruket kan brukas av alla eftersom samtliga människor har ett behov av att minnas det förflutna. Det kan också användas utifrån både en positiv och negativ bemärkelse, eftersom det kan användas för att antingen exkludera eller inkludera människor, antingen genom att lyfta fram eller dölja historiska händelser för att stärka den gemensamma identiteten. I historieskrivningen har det existentiella fungerat ihop med andra historiebruk. Till exempel ska det existentiella historiebruket tillsammans med det nationalistiskt-ideologiska historiebruket dominerat historieskrivningen runt sekelskiftet 1900 för att framhäva en nationell identitet.[29] Anledningen till att jag har valt att avgränsa mig till ovanstående fem historiebruk är för de passar väl in på studiens syfte som är att analysera hur porträtteringen av Karl XI har sett ut, och varför den har sett ut som den gör. Det finns andra historiebruk som skulle kunna användas, exempelvis det lokal-ideologiska historiebruket där historiska personer kan användas för att lyfta fram en lokalpatriotisk användning.[30] Jag valde dock att inte ha med det eftersom verken ska täcka ett nationellt perspektiv och inte ett lokalt. Dessutom anser jag att dessa fem historiebruk räcker väl för att redogöra för någon förändring inom historieskrivningen.

Tidigare forskning

I boken *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*[31] studerar Ulf Zander hur historien har använts mellan åren 1900–2000. Avhandlingen är övergripande och lyfter de generella förändringarna inom den svenska historieskrivningen. Med ett stort omfång av material undersöker han hur både debatter och politik har påverkat historieskrivningen. För att genomföra studien har han använt sig utav olika historiebruk.[32] Studien visade att det nationalistiskt-ideologiska historiebruket dominerar runt sekelskiftet 1900 och det var främst stormaktstiden som låg i centrum.[33] Zander förklarar att övergången från nationalism till den demokratiska ideologin var en lång process, men som slutade i det nationalistiskt-ideologiska historiebruket gick en moralisk konkurs efter andra

[29] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001, 55–58, 162–167.
[30] Dybelius, Anders, *Ett hållbart minne?: historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, Diss., Göteborgs universitet, 2012, 13.
[31] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001.
[32] Ibid., 53.
[33] Ibid., 163.

världskriget.[34] Det nationalistisk-ideologiska ersattes efter kriget av både det demokratiskt-ideologiska historiebruket och icke-bruk. Zander redogör att intresset för stormaktstiden återkom under 1990-talet, men det berodde på ett existentiellt behov och inte utifrån ett nationalistiskt intresse.[35] Zanders studie omfattar mestadels den period som jag har undersökt och undersökningen har inga begränsningar när det kommer till material, eftersom den ämnar undersöka hur den generella historieskrivningen i Sverige har sett ut. Författaren behandlar också hur stormaktskungar som exempelvis Karl XII använts i historieskrivningen under en längre period. Vidare lyfter författaren i sin avhandling begreppen *nyckelsymboler* och *nyckelscenarier*. En nyckelsymbol förklarar Zander är en historisk gestalt som används för förmedling av samhälleliga mönster och mänskliga beteenden som sedan bidrog till att konstruera en nationell identitet. Från äldre historieskrivning var det exempelvis Gustav Vasa, Karl XI och Karl XII som var nyckelsymboler. I samband med dessa nyckelsymboler har man valt att fokusera på avgörande händelser i deras liv och det är detta som kallas för nyckelscenarier. Nyckelscenarier kan vara en händelse som beskriver symbolens positiva eller negativa egenskaper i samband med händelsen. Egenskaperna används sedan för att återge grundläggande värden i ett samhälle, exempelvis att en individ ska vara modig och självuppoffrande. Användandet av de ovannämnda nyckelsymbolerna ska minskat under 1900-talet i och med flertalet debatter manade till allmänheten att blicken ska riktas framåt mot demokratin och inte bakåt. Fokus flyttades därmed från nyckelsymbolerna till invånarnas historia.[36] Zanders avhandling har bidragit med information kring nyckelsymboler och -scenarier som har bidragit till att den andra frågeställningen i denna uppsats har konstruerats. Det är Karl XI som är nyckelsymbolen i denna uppsats och reduktionen samt slaget vid Lund som är nyckelscenarierna som ska analyseras. Dessa två scenarier är kända händelser som Karl XI förknippas med. Det bör därmed i vidkommande undersökning skildras antingen positiva eller negativa egenskaper i samband med scenarierna. Utöver det har denna avhandling bidragit till information om olika historiebruk och när de historiebruk som denna uppsats använder ska dominerat historieskrivningen.

I avhandlingen *Ett hållbart minne? – Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*[37] har Anders Dybelius undersökt hur minnet av Georg Carl von Döbeln har skapats och förändrats

[34] Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001, 163, 164, 167, 204, 406, 462.
[35] Ibid., 463–469.
[36] Ibid., 46–48, 462–463.
[37] Dybelius, Anders, *Ett hållbart minne?: historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, Diss., Göteborgs universitet, 2012.

mellan åren 1848 och 2009. Studien visade att minnet av Döbeln använts nationellt under orostider, för att sedan under lugnare tider flyttas till den lokala sfären. Minnet kring Döbeln har under hela undersökningsperioden lyfts fram positivt och överlevt den kritik som andra historiska gestalter fick i och med att det nationalistiskt-ideologiska historiebruket gick en moralisk konkurs till mötes efter andra världskriget. Något som är förvånande, eftersom andra historiska personer såsom Carl von Linné och Karl XII kritiserades under 1960-talet. Detta ska troligtvis berott på att Döbeln inte har använts som ett föremål i några debatter. Dessutom skiljer sig Döbeln och Karl XII åt eftersom den sistnämnda var en kung och behandlas oftast på den nationella nivån, medan Döbeln mot slutet av 1900-talet flyttades till den lokala nivån.[38] Vidare använder Dybelius ett brett omfång av material, och avgränsar sig inte till något specifikt om Döbeln.[39] Tillskillnad från Dybelius undersöker jag hur historiker har valt att porträttera Karl XI i historieböcker som är riktade mot allmänheten. Utöver det skiljer sig min undersökning från Dybelius, eftersom jag har valt att avgränsa mig till fem historiebruk. Hans avhandling har ändå lämpat sig till min studie, då den återger hur historieskrivningen har sett ut kring andra historiska gestalter. Likt Zanders studie visar Dybelius avhandling att de gestalter som har beskrivits utifrån det nationalistiskt-ideologiska historiebruket förändrades efter 1950-talet. I stället blev det vid denna tid mer vanligt med ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk och ett icke-bruk. Dessutom förklarar Dybelius som Zander att intresset för äldre historia återkom under slutet av 1900-talet. Detta ska enligt författaren troligtvis vara en följd av ett existentiellt behov.[40]

I avhandlingen *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*[41] undersöker Åsa Linderborg hur Socialdemokraterna i Sverige under perioden 1892–2000 eftersträvat identitet, legitimitet och auktoritet inom partihistorien. Linderborg har också undersökt hur partiet har använt historieskrivningen som en ideologisk maktresurs och hon studerar främst ett internt perspektiv utifrån Socialdemokraternas historieskrivning.[42] Resultatet av undersökningen visar att Socialdemokraterna till en början integrerades av den borgerliga historieskrivningen genom att de socialliberala delarna integrerades i historieskrivningen. När Socialdemokraterna sedan blev det bärande partiet i

[38] Dybelius, Anders, *Ett hållbart minne?: historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, Diss., Göteborgs universitet, 2012, 170–181.
[39] Ibid., 14–15.
[40] Ibid., 155, 178–181.
[41] Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000, Diss., Uppsala universitet*, 2001.
[42] Ibid., 11, 47.

landet så övertog de mestadels av den borgerliga historieskrivningen genom att både bekräfta och befästa den.[43] Utöver det redogör Linderborg att medan borgerligheten samlade sig runt Karl XII så samlade Socialdemokraterna sig kring Karl XI. Anledningen till att partiet använde sig utav Karl XI var för han sågs som både bondekung och kungen som tillrättavisade adeln i och med reduktionen. Därmed beskrivs Karl XI positivt av alla runt sekelskiftet 1900.[44] Vidare återger Linderborg att runt sekelskiftet 1900 var politik och historia väl sammanvävt, eftersom historiker var oftast aktiva politiker. Dock betyder det inte att alla historiker var partipolitiskt konservativa eller liberala, men de upprätthöll centrala delar inom både konservatismen och liberalismen.[45] Sammanfattningsvis redogör Linderborg samma utvecklingsmönster inom historieskrivningen som både Dybelius och Zander gör i sina avhandlingar.[46] Denna studie skiljer sig från min egen då hon studerar ett internt perspektiv på Socialdemokraternas partihistoria och använder brett utbud av material, medan jag använder mig utav historieböcker riktade gentemot allmänheten. Tack vare Linderborgs studie får jag reda på hur Socialdemokraterna har använt sig utav Karl XI i sin historieskrivning, samt hur historieskrivningen generellt såg ut runt sekelskiftet 1900. Något som jag har användning av i min slutdiskussion.

I boken *Gustav II Adolf*[47] behandlar Sverker Oredsson Gustav II Adolfs liv, regeringstid och minnet kring monarken, samt hur det har använts både utrikes och inrikes över tid fram till 2000-talet. Oredsson återger att minnet kring kungen var centralt under 1800-talet och författaren lyfter flera exempel såsom minnesceremonier och grundandet av Gustav Adolfs-föreningen. Minnet av Gustav II Adolf ska präglats av både hjältedyrkan och patriotism.[48] Detta fortsatte sedan in på 1900-talet, då nationalismen var stark. Runt sekelskiftet 1900 användes minnet som en historisk förbindelselänk mellan Sverige och Tyskland och vid början av 1900-talet fram till andra världskrigets slut användes minnet som en enande kraft inom landet.[49] Den nationalistiska präglingen och kultstatusen som förekom kring Gustav II Adolf började succesivt tonas ner efter andra världskriget, till att någorlunda försvinna helt under 1960-talet. Avslutningsvis beskrev Oredsson att mellan 1945 och 1990-talet ska det inte varit många

[43] Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000, Diss., Uppsala universitet*, 2001, 15–16, 30.
[44] Ibid., 295–299.
[45] Ibid., 268–271.
[46] Ibid., 251, 265–271, 324.
[47] Oredsson, Sverker, *Gustav II Adolf*, Atlantis, Stockholm, 2007.
[48] Ibid., 332–333, 337–342.
[49] Ibid., 341–343.

svenska historiker som behandlade utrikespolitiken under Gustav II Adolfs tid.[50] Tack vare Oredssons verk har jag fått en bild om hur historieskrivningen har sett ut kring en annan svensk stormaktskung. Författaren återgav liknande utvecklingsmönster i historieskrivningen som de andra ovannämnda avhandlingar gör och förklarade att Gustav II Adolf har fått utså en hel del kritik av historiker efter andra världskriget i och med att han förde ett anfallskrig.[51] Det ska därmed bli intressant att se hur historieskrivningen kring Karl XI har sett ut, då han förde ett försvarskrig och införde reduktioner.

Leif Landen återger i sitt verk *Gustaf III: en biografi*[52] hur historieskrivningen kring Gustav III har sett ut under 1800- och 1900-talet. Från 1800-talet fram till slutet av 1900-talet har Gustav III fått utså både hyllningar och kritik. Under 1800-talet hyllades Gustav III för sin ädelhet och fosterlandskänsla, dock kritiserades han för sitt agerande i och med statskuppen 1772. Runt sekelskiftet anklagar historiker Gustav III för att vara pervers och egocentrisk, dock hyllas han av Grimberg som lyfter kungens revolutionära anda ur ett nationalistiskt perspektiv. Under mitten av 1900-talet hyllas Gustav III för sina insatser i det svenska kulturlivet, men får fortfarande kritik för att han ska enligt författaren har haft lätt för att bryta sina löften. I slutet av 1900-talet kritiseras gestalten för att centraliserat makten och riskerat att landet återigen går mot en mörkare riktning.[53] Likt Oredssons verk har denna bok bidragit till kunskap om hur historieskrivningen har sett ut kring en annan svensk monark som har infört ett envälde. Landens verk har bidragit till kunskapen om att historieskrivningen kring Gustav III inte har sett samma utvecklingsmönster som andra kungar, exempelvis Gustav II Adolf och Karl XII.

I verket *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*[54] redogörs hur historieskrivningen om Gustav Vasa sett ut under 1800- och 1900-talet. Gustav Vasa har porträtterats positivt från 1800-talet och långt in på 1900-talet. Lars-Olof Larson förklarar att kungen upphöjdes som rikets dynamiske nyskapare som enbart kämpade för folkets bästa. Fram till mitten av 1900-talet nyttjades Gustav Vasa inom historieskrivningen som en symbolgestalt och användes som en inkarnation av äkta svenskhet och nationell frihet i en fientlig värld. Larson återger att det har förekommit en kritisk skildring av Gustav Vasa under 1900-talet senare del men inte i lika hög grad som andra svenska kungar har blivit utsatta för.[55] Hur historieskrivningen har sett ut kring

[50] Oredsson, Sverker, *Gustav II Adolf*, Atlantis, Stockholm, 2007, 348–349, 352–358.
[51] Ibid., 353–358.
[52] Landen, Leif, *Gustaf III: en biografi*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2004.
[53] Ibid., 383–391.
[54] Larsson, Lars-Olof, *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, Prisma, Stockholm, 2002.
[55] Ibid., 9, 351–360.

Gustav Vasa är snarlik den om Gustav II Adolf. I detta verk har Larsen granskat historieböcker riktade mot allmänheten och det har bidragit till kunskap om hur historieskrivningen har sett ut kring en annan svensk kung utifrån ett populärvetenskapligt perspektiv.

I avhandlingen *Populärhistoriens tjusning och kraft: Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988–1995*[56] undersöker historikern Fredrik Holmqvist hur populärhistoriker som Peter Englund och Herman Lindqvist förmedlar historia i historieböcker under slutet av 1980-talet och fram till mitten av 1990-talet. Holmqvist kom fram till att både Peter Englund och Herman Lindqvist är beroende av den vetenskapliga historieskrivningen men att dem ställer sig kritisk gentemot den. Holmqvist redogör att Lindqvist anser att den vetenskapliga historieskrivningen är antingen för tråkig eller för politisk korrekt. Holmqvist förklarar att Lindqvist egna motiv med historieförmedlingen är att förmedla historia på ett spännande och underhållande sätt. Utöver det förklarar Holmqvist att populärhistoriker har olika motiv med deras historieförmedling.[57] Denna avhandling har bidragit till ökad förståelse kring att populärhistoriker har egna motiv och budskap med deras historieböcker, samt att detta gäller inte enbart äldre historiker utan även nutidens historiker.

Bakgrund

I nedanstående text redogörs det hur både historikerrollen och populärverken vuxit fram i Sverige. Därefter återges en beskrivning av Karl XI, slaget vid Lund och reduktionen.

Historiker och populärverkens framväxt i Sverige

Innan 1800-talet var det historieskrivare som dominerade historieskrivningen. En historieskrivare skiljde inte på kvarlevor och berättande källor och var inte särskilt intresserad av källkritik. Motsatsen till historieskrivare är historiker som började träda fram under 1800-talet. En historiker är analyserande, vetenskaplig, metodisk, kritisk och strävar efter en objektivitet. Historiker har sedan 1800-talet fram till vår tid förnyats och utvecklats.[58] Mellan 1850 till 1950 var statsvetenskap och historia väl sammanvävt. Det var vanligt att statsvetare sysslade med historiska studier och var ofta behöriga som historiker. Under denna period förekom det inte några principdebatter i Sverige kring vilken sorts historia man skulle arbeta med. Det resulterade i att fokuset låg på den politiska historien med extra fokus på centralmakten. Övrig historia såsom ekonomisk, social och kulturell historia samlades i

[56] Holmqvist, Fredrik, *Populärhistoriens tjusning och kraft: Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988–1995*, Institutionen för idé och samhällsstudier, Umeå universitet, Diss., 2016.
[57] Ibid., 260–261.
[58] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 9.

begreppet kulturhistoria. Sådan historia var dock bara befogad om den kunde redogöras i koppling till statens roll eller politiken.[59] Men efter 1950-talet växte ett intresse för historieämnet från allmänheten och massmedias sida som berodde på en efterfrågan på kunskap kring 1900-talets sociala, kulturella och politiska historia. Detta intresse ökade och började sprida sig till att även omfatta äldre historia, som under de senare decennierna utvecklades till en bred läsekrets inom allmänheten. Det var professionella historiker som lyckades skaffa egna läsekretsar utanför de akademiska genom att synas i offentligheten som artikelförfattare, recensenter och debattörer.[60] Än idag finns det ett stort intresse för historieämnet inom allmänheten och det är inte ovanligt att historiker i sina populärverk tänjer på gränserna för att förmedla sanningar i narrativa former, dock är de flesta noga med att hänvisa till sina källor.[61]

Karl XI

Den 24 november 1655 föddes Karl XI och han var Karl X Gustavs och Hedvig Eleonoras enda barn. Han tillhörde det Pfalziska huset som styrde Sverige under perioden 1654–1720. Under sin uppväxt fick Karl XI aldrig någon nära relation till sin far, eftersom fadern begav sig på krigståg mot Polen och Danmark. En av de få gångerna Karl XI fick träffa sin far regelbundet var vid riksdagen i Göteborg 1660, dock avled fadern en kort tid därefter. Efter Karl X Gustav hade dött år 1660 ärvde Karl XI kronan. Han var vid denna tid bara fyra år gammal och därav inrättades en förmyndarregering.[62] Förmyndarregeringen styrde Sverige fram till år 1672, då Karl XI blev myndigförklarad vid 17 års ålder. Kungens uppväxt under förmyndartiden styrdes av riksrådet och hans mor Hedvig Eleonora. Karl XI:s uppväxt präglades av slapphet och en strävan av att kungen inte skulle lära sig vara självständig utan lyda riksrådets råd. Detta resulterade i att Karl XI tidigt vände sig emot förmyndarregeringen. Under Karl XI uppväxt upptäckte personer i hans omgivning att han ska haft svårt för att läsa och skriva, något som följde honom hela livet. Karl XI ska dock ha visat sig duktig inom ämnet kristendomskunskap som troligtvis berodde på hans eget intresse för religion och kyrka. Karl XI:s uppväxt präglades även av en hel del militära övningar som han ska funnit stort nöje i. I samband med dessa övningar ska han visat en stark viljekraft och varit alltför egensinnig.[63] När Karl XI tillträdde tronen år 1672 led landet av en hel del inre konflikter inom regeringen och riksrådet, samt mellan de tidigare nämnda och riksdagen. Utrikespolitiken såg inte heller ljus ut, eftersom

[59] Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012, 70–74.
[60] Ibid., 201–202.
[61] Ibid., 202–203.
[62] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 87–88, 227.
[63] Ibid., 87–91.

Sverige hade förts in i en allians med Frankrike som senare resulterade i krig med det tyska kurfurstendömet Brandenburg, Nederländerna och Danmark. Karl XI ska dock visat sig vara en duktig strateg när det kom till vända riksdagen mot förmyndarregeringen som fick ta hela skulden för Sveriges dåliga skick. Detta var en bidragande faktor till hur styret i Sverige senare utvecklades till ett envälde 1680. Karl XI inledde därmed det som vi kallar för det karolinska enväldet som sedan hans son Karl XII fick ärva.[64] När kriget mot Danmark var slut gifte sig Karl XI med den danska prinsessan Ulrika Eleonora utanför Halmstad år 1680. Bröllopet ska varit ett mindre och sparsamt arrangemang, något som kännetecknar hans karaktär och levnadsstil. Efter kriget präglades Karl XI:s regeringstid av en lång fred och upprustning av både försvaret och ekonomin som skedde genom reduktioner, indelningsverk och utveckling inom både den militära och civila förvaltningen. Han ska haft ett personligt intresse av att inspektera olika förvaltningar och militärövningar runtom i landet, som sedan ska gett upphov till att mytbildningen om Gråkappan konstruerades under 1800-talet. Karl XI dog år 1697 på slottet Tre Kronor och han begravdes sedan i Riddarholmskyrkan i Stockholm. Hans levnadstid tillhör den epok som kallas för svenska stormaktstiden, dock brukar han inte räknas till hjältekungarna som Karl X Gustav och Karl XII gör. Däremot är Karl XI känd som en sparsam och gudfruktig monark.[65]

Slaget vid Lund

Slaget vid Lund är en drabbning mellan Sverige och Danmark under kriget 1675–1679 som i efterhand kom att kallas för Skånska kriget. På grund av att stora delar av den svenska flottan hade gått förlorad och arméns dåliga skick kunde inte Karl XI föra ett offensivt krig mot danskarna. Det resulterade i att den danske kungen Kristian V runt juni månad 1676 landsteg med en här söder om Helsingborg. Danskarna avancerade snabbt i Skåneregionen och slagen i Skåne blev avgörande för krigets utgång.[66] Karl XI bestämde sig för att marschera ner mot Skåne för att möta den danska armén som hade slagit läger utanför Lund för att vänta ut vintern. Den 4 december 1676 möttes den svenska och danska hären vid Lund. Detta slag blev det viktigaste under hela det skånska kriget. Tidigare under kriget hade det inte förekommit en sådan stor drabbning mellan Sverige och Danmark. Slaget slutade i en svensk seger, dock med stora förluster för båda länderna. Slaget resulterade inte i att kriget avslutades, eftersom danskarna stannade kvar i Skåne under en längre tid efter slaget, men det blev starten på

[64] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 95–102.
[65] Ibid., 5, 83, 108–112, 147–148.
[66] Ibid., 95–101, 104–105.

vändpunkten i återtagandet av Skåne. Utöver det sågs slaget också som en psykologisk vinst, då svenskarna vid denna tid var i behov av en seger. Slagets användes också ur ett propagandasyfte som gick ut på att hylla Karl XI:s insats som centralt för slagets utgång. Detta gav sedan upphov till flera mytbildningar om kungen.[67] För Karl XI betydde slaget en hel del och han firade varje år minnesdagen av slaget vid Lund med flera timmars bön. Något som var vanligt bland de karolinska kungarna, eftersom de trodde på att deras kungamakt kom från Gud. I övrigt anser vissa att kungen ska mognat efter slaget vid Lund och blivit en man, något som andra menar saknar vetenskaplig grund.[68]

Reduktionen

Karl XI:s reduktion är inte den första som har skett i Sverige. Både Gustav Vasa och Karl X Gustav genomförde reduktioner under respektive regeringstid. Karl X Gustavs reduktion år 1655 innebar att den jord och jordinkomst som hade donerats eller skänkts från kronan till adeln efter 1632 skulle ges tillbaka till kronan. Efter hans död pausades reduktionen fram till att Karl XI tillträtt tronen och blivit myndigförklarad. Karl XI började redan 1673 ge order om att gårdar skulle dras in till kronan för att bidra till arméns underhåll. Under åren 1674 och 1675 kunde det tydligt synas att han hade tagit över sin fars reduktion, då ett par grevskap och flera friherrarskap drogs in till kronan.[69] I och med att armén var i sådant dåligt skick under inledningen av det skånska kriget beslutade riksdagen 1675 att det var förmyndarregeringen som var ansvariga för hur läget såg ut i Sverige. Riksdagen ska krävt en utredning mot förmyndarregeringen och att en reduktion skulle genomföras. Vid 1680 års riksdag ska Karl XI utnyttjat den fientliga stämningen som var riktad gentemot adeln och förespråkat för fortsatt reduktion och upprustning av landet.[70] Ständerförklaringen 1682 resulterade i att reduktionen växte ännu mer, eftersom kungen fick befogenhet att bestämma vad som skulle dras in till kronan. Under Karl XI:s regeringstid utvecklades reduktionen till att inkludera alla de tidigare

[67] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 104–105.
Lindqvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 390–391.
[68] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 104–106, 139.
[69] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 51–55, 100.
Lindqvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 21.
[70] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 100–102.
Lindqvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 393.

regenters bortskänkta gods i Sverige. Tack vare Karl XI:s reduktion fick landet en förbättrad ekonomi som sedan gjorde det möjligt att förstärka krigsmakten. I och med reduktionen hade adeln förlorat hälften av sitt jordinnehav till kronan. Därmed resulterade även reduktionen att kungamakten stärktes på adelns bekostnad.[71]

Resultat

I detta avsnitt redovisas historieböckerna i kronologisk ordning. Vidare i varje underrubrik beskrivs den allmänna bilden av Karl XI samt hur gestalten porträtteras i samband med slaget vid Lund och reduktionen. Därefter analyseras vilka historiebruk som har brukats i verken.

Berättelser ur svenska historien. Bd 6, Carl X Gustaf = Carl XI. 1886

Starbäck och Bäckström redogör ingående i sitt verk från 1886 vem Karl XI var och vad han ska medverkat i under sin tid. I historieboken hyllar författarna Karl XI:s positiva egenskaper som nästintill overkliga att uppnå och framställer honom som en av Sveriges största monarker. Starbäck och Bäckström lyfter även kungens negativa egenskaper, exempelvis hans hetsiga humör, blyghet, misstänksamhet och läs- och skrivsvårigheter. Starbäck och Bäckström hanterar Karl XI:s negativa egenskaper på två olika sätt. Vissa av egenskaperna lyckas Starbäck och Bäckström vända till något positivt och de resterande beskyller författarna Karl XI:s omgivning för. Till exempel att kungens blygsamhet resulterade i mindre tillställningar vid hovet och därmed behövde befolkningen inte betala onödiga utgifter för hovets nöjen.[72] Misstänksamheten som han ska haft gentemot sin omgivning berodde enligt författarna på att förmyndarregeringen hade svikit honom. Hans hetsiga humör omvänds som något användbart i skånska kriget och kungens läs- och skrivsvårigheter anklagas hans överbeskyddande mor för. Kungens positiva egenskaper kopplar författarna till hans far som likt Karl XI ska varit en storslagen och slug kung. Likaså Karl XI:s viljekraft och kärlek för det militära ska han ärvt från sin far. Förvånande förklarar författarna att Karl XI hade oturen att han inte hade en lika bra mor som Karl X Gustav, då de anser att Karl XI:s mor var avsevärt sämre än hans farmor.[73] Karl XI:s religiösa tro hyllar Starbäck och Bäckström som kungens främsta egenskap och det var hans tro som fick honom leva sparsamt och försöka vara en rättvis monark. Det beskrivs att

[71] Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, 1992, 125–127.
Lindqvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015, 393.
[72] Starbäck, Carl Georg & Bäckström, P. O., *Berättelser ur svenska historien, BD 6, Carl X Gustaf= Carl XI*, Ny, rev. Uppl., Beijer, Stockholm, 1886, 947–949.
[73] Ibid., 947–948.

kungen ska haft en enorm kärlek gentemot fosterlandet och författarna förklarar att Karl XI ska manat den enskilde individen att inte prioritera sina egna intressen över nationens. Vidare återges en bild av att Karl XI ska varit en modig gestalt i samband med både jakt och krig. Författarna återger en berättelse där Karl XI ska modigt räddat sin vän Axel Wachtmeister från en björn som resulterade i att kungen själv blev allvarligt skadad.[74] Denna glorifiering har inte återfunnits i de andra verk som har undersökts.

I samband med slaget vid Lund beskriver författarna att kungen ska haft en central roll för slagets utgång. Starbäck och Bäckström återger att Karl XI modigt lett och motiverat sina trupper innan och under slaget. Det förklaras i verket att kungen ska instruerat soldaterna hur de ska strida mot dansken, exempelvis när de ska öppna eld. Vidare ska han även uppmuntrat sina trupper och sagt till soldaterna att de är svenskar och ska därmed strida med mod. Detta ska bemötts med jubel och en längtan från soldaternas sida att möta dansken på slagfältet.[75] Att svenskarna nästan förlorade slaget när kungen förföljde en dansk trupp återges av Starbäck och Bäckström, men författarna hävdar det berodde på att kungens rådgivare inte hade informerat honom om hela situationen. När Karl XI väl blev informerad ska han samlat närliggande trupper för att i all hast undsätta huvudarmén som höll på att krossas. Kungen ska därefter återvänt till huvudarmén och avancerat tillsammans med sina trupper mot fienden. Författarna förklarar att soldaterna mötte honom återigen med jubel och ropade att de gärna skulle dö för sin kung. Anmärkningsvärt är att Starbäck och Bäckström återger att kungen i stridens hetta försökt lugna sina soldater att inte gå alltför hårt på fienden.[76] Någonting som troligtvis författarna väljer att redogöra för att framhäva den nationella identiteten som var vanligt under deras samtid. I Starbäck och Bäckströms skildring av slaget vid Lund redogörs det att Karl XI var den som bidrog mest till svenskarnas seger. Författarna återger andra officerare och vilka kompanier som de ska haft ansvar för, men det är kungen som läsaren primärt får följa i verket.[77]

Starbäck och Bäckström redogör att Karl XI ska ansvarat för det mesta i samband med reduktionen, något som återges i negativ bemärkelse. Författarna förklarar att det låg i Karl XI:s kungliga rätt att dra in gårdar till kronan, men att han ska gått alldeles för hårt mot adeln. Vidare när hans faders reduktion hade slutförts ska Karl XI infört nya reduktioner, något som författarna ställer sig kritiska mot. Enligt Starbäck och Bäckström ska Karl XI strävat efter att

[74] Starbäck, Carl Georg & Bäckström, P. O., *Berättelser ur svenska historien, BD 6, Carl X Gustaf= Carl XI,* Ny, rev. Uppl., Beijer, Stockholm, 1886, 947–949.
[75] Ibid., 660–663.
[76] Ibid., 667–668.
[77] Ibid., 660–669.

vara en rättvis monark, men i och med reduktionen så var han inte rättvis gentemot adeln. Däremot anser författarna att han inte visade någon favör gentemot sina släktingar, eftersom de drabbades lika hårt av reduktionen.[78] Starbäck och Bäckström återger att Karl XI var den drivande faktorn till reduktionen utvecklades. Karl XI ska tillsatt personer i olika kollegier som såg till att reduktionen genomfördes och han ska placerat lojala tjänare i de olika ständerna som likt kungen ville få igenom en reduktion.[79] Starbäck och Bäckström förklarar att kungens makt och inbladning i reduktionen utvecklades efter riksdagen 1682, eftersom kungen fick makt att själv bestämma vilka gods han ville dra in till kronan.[80] I historieboken återges det att Starbäck och Bäckström inte är särskilt positivt inställda till genomförandet av reduktionen, dock försvarar författarna Karl XI. Starbäck och Bäckström beskriver hur landet stärktes tack vare Karl XI:s egna beslut och initiativ i samband med reduktionen, och förklarar att resultatet av reduktionen var bra men inte hur han genomförde det. Författarna förklarar också att Karl XI bara försökte stärka välfärden och förbättra landets försvar och att det var anledningen till han så ivrigt genomförde reduktionen.[81]

I Starbäck och Bäckströms verk har det nationalistiskt-ideologiska historiebruket påvisats tydligast, eftersom författarna använder Karl XI som en aktör för att förmedla fosterländskhet. Författarna har i princip enbart valt att hylla Karl XI för de reformer och utvecklingar som skedde i landet under hans tid på tronen. Författarna beskriver Karl XI som en sann patriot och förmedlar patriotiska budskap i samband med sin beskrivning av gestalten. Han hyllas som en hjälte i samband med slaget vid Lund och det förklaras att han ska ingjutit mod hos sina trupper och lett dem till seger. Även fast Starbäck och Bäckström beskriver reduktionen i negativ bemärkelse hyllar de fortfarande Karl XI för resultatet av reduktionen. Förutom ett nationalistiskt-ideologiskt historiebruk förekommer det också ett existentiellt historiebruk i verket. I och med författarna lyfter fram slaget vid Lund som en händelse för att stärka den nationella identiteten, samt att landet fick en stark ekonomi och en välutrustad armé tack vare reduktionen. Vidare går det finna ett icke-bruk i verket eftersom författarna har utelämnat Karl XI:s rådgivare och hans närmsta krets inverkan på reduktionen och slaget vid Lund. Troligtvis har Starbäck och Bäckström valt att ta bort det för att försköna bilden av Karl XI, då senare verk såsom Åbergs från 1958 med sina källor hävdar att de ska haft en central inverkan. Efter

[78] Starbäck, Carl Georg & Bäckström, P. O., *Berättelser ur svenska historien, BD 6, Carl X Gustaf= Carl XI,* Ny, rev. Uppl., Beijer, Stockholm, 1886, 750, 758, 948.
[79] Ibid., 750–758.
[80] Ibid., 760–762.
[81] Ibid., 948–949.

att jag har läst verket har det varit svårt att identifiera ett vetenskapligt historiebruk, eftersom det saknas källor och att författarna oftast utgått från berättelser för att framhäva en positiv bild av Karl XI som en storslagen kung.

Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII. 1921

Montelius med andra beskriver i sitt verk från 1921 Karl XI utifrån ett liknande perspektiv som Starbäck och Bäckström har gjort. Snarlikt förgående verk redogörs det ingående kring Karl XI:s personlighetsdrag, vem han var och vad han gjorde. Montelius med andra beskriver Karl XI som en storslagen och modig kung som lyckades utveckla och stärka landet. Han framhävs som en lojal, plikttrogen, rättvis, religiös och arbetsamperson. Montelius med andra förklarar att kungens religiösa fromhet ska fått honom leva ett återhållsamt och sparsamt liv.[82] Författarna återger att han inte var en grym kung som förföljde sina motståndare, något som författarna redogör att andra kungar ska gjort. I verket lyfts exemplet om hans motståndare Per Sparre som ska fått flera utmärkelser från kungen, trots att han var en motståndare.[83] Snarlikt förgående verk redogör också Montelius med andra om Karl XI:s mindre positiva egenskaper, exempelvis att han ska varit blyg och haft läs- och skrivsvårigheter. Till skillnad från förgående verk försöker inte Montelius med andra skuldbelägga folket i kungens omgivning eller omvända det till något positivt som förgående författare har gjort. I stället beskriver författarna bristerna och lägger ingen större vikt vid det, till exempel att kungen ska varit blyg och därav inte gillade ståt och ceremonier. Utöver det redogör Montelius med andra en del om kungens viljekraft som författarna förklarar kan visa sig i olika former. Till exempel återges det att när kungen väl hade bestämt sig för något så slutförde han det. För vissa kunde detta övergå till en sorts grymhet och här hänvisar författarna till att vissa kände sig felbehandlade i och med reduktionen.[84] Utöver det redogörs det som förgående verk att han var en central gestalt inom det mesta som skedde under hans tid, dock fanns det folk i hans omgivning som bidrog en hel del men det är inget som redogörs ingående som senare verk gör. Vidare väljer författarna att inte beskriva införandet av enväldet som något positivt, något som troligtvis kan kopplas till författarnas samtid. Nämnvärt är att Montelius med andra jämför Karl XI både med Karl X Gustav och Karl XII och förklarar att Karl XI var inte lika begåvad som dessa, men att han ändå var en storslagen kung. Karl XI ska enligt Montelius med andra varit tvungen att ge upp sina egna drömmar och intressen och författarna hävdar att han därmed står mycket högre på denna punkt än de flesta

[82] Montelius, Oscar, Hildebrand, Emil, Stavenow, Ludvig & Fåhræus, Rudolf (red.), *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII*, Nordstedt, Stockholm, 1921, 284–288.
[83] Ibid., 291–292.
[84] Ibid., 22, 285, 287–297.

kungar genom historien. Utöver det väljer Montelius med andra främst att hylla Karl XI för de reformarbeten som han ska genomfört och gestaltens insatser i kriget.[85]

Likt tidigare verk beskriver Montelius med andra slaget vid Lund ingående och författarna redogör väl för händelseförloppen under slaget. Till skillnad från förgående verk har Montelius med andra inte tagit med ett lika stort omfång av berättelser och konversationer som tidigare historiker har gjort. Karl XI:s roll beskrivs av författarna likt förgående verk som central för slagets utgång. Montelius med andra förklarar att det var kungens tapperhet och beslutsamhet som möjliggjorde segern. Författarna hävdar även att övriga officerare var oftast odugliga under slaget.[86] Snarlikt förgående verk återges kungens beslut om att förfölja en dansk trupp. Till skillnad från Starbäck och Bäckström beskriver Montelius med andra att Karl XI själv ska beskådat från en höjd att den svenska huvudarmén behövde undsättning. Kungen ska i samband med detta ridit i all hast för att undsätta dem. Därefter beskrivs det att danskarna hade fått panik och flytt fältet när de såg kungen med sina trupper attackera från två olika håll och slaget var därefter slut.[87] Författarna förklarar att kungen visat stort hjältemod och ledarförmåga och riskerat sitt liv vid flertalet gånger. Karl XI beskrivs tagit egna initiativ och beslut under slaget och han ska själv tagit kommando över hela armén och lett soldaterna till seger.[88]

Snarlikt förgående verk beskriver Montelius med andra att Karl XI ska haft en central roll i samband med reduktionen. Till skillnad från Starbäck och Bäckström är Montelius med andra mer positivt inställda till Karl XI:s roll i samband med reduktionen och författarna hävdar att reduktionen var hans förnämsta livsgärning. I historieboken beskrivs kungen varit delaktig i de olika beslut som togs i samband med reduktionen och hur den skulle genomföras.[89] Reduktionen anses vara kungens ensak och det var genom hans vilja den genomfördes. Likt förgående verk återges det att Karl XI ska placerat lojala tjänare i de olika ständerna. Montelius med andra redogör att han var lika rättvis mot sina släktingar som mot övriga delar av samhället som drabbades av reduktionen. I historieboken återges det att kungen ska fått utökad makt efter riksdagen 1682 och därefter dragit in gods efter eget tycke, något författarna inte anser var orättvist mot adeln. Vidare förklarar Montelius med andra att Karl XI var rätt person att genomföra reduktionen, då ingen vågade trotsa eller gå emot kungens vilja. Författarna väljer

[85] Montelius, Oscar, Hildebrand, Emil, Stavenow, Ludvig & Fåhræus, Rudolf (red.), *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII*, Nordstedt, Stockholm, 1921, 116, 287, 290–292.
[86] Ibid., 112–116.
[87] Ibid., 115–116.
[88] Ibid., 112–113, 116.
[89] Ibid., 228–231.

att hylla reduktionen och hävdar att samhällsklyftorna minskade tack vare Karl XI:s reduktion.[90]

Detta verk har som tidigare nämnt inte innehaft samma omfång av berättelser eller konversationer som tidigare historiebok, dock brukar författarna samma historiebruk som Starbäck och Bäckström. Det är fortfarande nationalistiskt-ideologiska historiebruket tillsammans med ett existentiellt historiebruk som genomsyrar historieboken. Genom att Karl XI framställs som den avgörande gestalten för de reformer och förbättringar som skedde i landet och det framhävs också likt förgående verk patriotism och uppfostrande budskap i samband med beskrivningen om Karl XI. Till exempel hur en individ uppmanas att likt Karl XI ge upp sina egna intressen för nationens bästa. Utöver det lyfts både reduktionen och slaget vid Lund fortfarande fram som händelser som ska bidra till att stärka den nationella identiteten. Det finns även ett icke-bruk i historieboken som är snarlik förgåendes verk. Montelius med andra återger enbart Karl XI som central för slaget vid Lund och kritiserar eller utelämnar andra officerare. I samband med reduktionen återger författarna ändå några få personers inverkan, dock hävdar Montelius med andra som Starbäck och Bäckström att allt utgick från kungen själv. Detta är något som Alf Åberg som är författare i nästa verk hävdar saknar källunderlag. Det kan därmed varit ett medvetet val av Montelius med andra att utesluta andra personers medverkan under slaget vid Lund och reduktionen för att likt Starbäck och Bäckström försköna bilden av Karl XI. Något som även skedde kring gestalten Georg Carl von Döbeln. Där läroböcker efter 1945 porträtterar Döbeln nästintill som en ensam kämpe som stod emot de ryska trupperna under kriget 1808–1809.[91]

Karl XI. 1958

Likt de två förgående historieböckerna beskriver även Alf Åberg i sitt verk från 1958 ingående kring Karl XI:s personlighetsdrag, vem han var och vad han ska varit delaktig i. Till skillnad från förgående verk hänvisar inte författaren till några berättelser utan enbart till den befintliga forskningen. Författaren hänvisar sina källor och det är något som de tidigare författarna i denna undersökning inte har gjort. Åbergs verk är omfattande och han lyfter det mesta som tidigare författare i denna undersökning har gjort, dock försöker han inte framhäva Karl XI ur ett nationalistiskt syfte. I stället kritiserar han den tidigare historieskrivningen kring Karl XI och hävdar att det saknas källunderlag för saker som de förgående författarna har tagit upp. I detta

[90] Montelius, Oscar, Hildebrand, Emil, Stavenow, Ludvig & Fåhræus, Rudolf (red.), *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII*, Nordstedt, Stockholm, 1921, 242–249.
[91] Dybelius, , Anders, *Ett hållbart minne?: historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, Diss., Göteborgs universitet, 2012, 172.

verk försöker Åberg montera ner den tidigare glorifierande bilden kring Karl XI och försöker i stället bidra med en helt ny skildring av gestalten. I verket återges Karl XI som en osjälvständig, misstänksam, blygsam och lättpåverkad person som ska varit okunnig inom centrala områden däribland svensk förvaltning. Snarlikt Starbäck och Bäckström historiebok återges det att kungen umgicks i fel kretsar som oftast ska haft egna politiska intressen som de lyckades påverka kungen med.[92] Det förklaras att Karl XI ska försökt utföra sina kungliga skyldigheter, men det är personerna i hans omgivning som ska få beröm för de reformer som genomfördes under Karl XI:s tid, något som tidigare verk inte helt och hållet håller med om. Snarlikt de tidigare författarna redogör även Åberg kring kungens läs- och skrivsvårigheter, något som författaren förklarar var en bidragande faktor till Karl XI:s beroendesituation.[93] Åberg förklarar att Karl XI ska varit intresserad av både jakt och det militära och likt de tidigare verken återger Åberg att gestalten ska mognat och börjat ta större ansvar under krigsåren. Olikt Starbäck och Bäckström och Montelius med andra förklarar Åberg att Karl XI var tvungen att ta större ansvar, då hans omgivning ska svikit honom. Vidare beskrivs också gestalten som en grym kung i och med hur han behandlade snapphanarna och bönderna i Skåne. Likt tidigare historieböcker beskrivs Karl XI som en religiös person och kungens religiösa fromhet ska resulterat i att han var en sparsam konung, dock beskrivs han inte alltid som en återhållsam person. Enligt Åberg ska han konsumerat en hel del alkohol och deltagit i många gästabud, något som inte tidigare verk har återgett. I tidigare historieböcker har författarna beskrivit att Karl XI ska haft en central roll i de reformer som skedde i landet under hans tid, något som Åberg ställer sig kritisk mot. Åberg menar dessa påståenden saknar källunderlag och att de reformer som skedde under Karl XI:s tid var redan utarbetade av tidigare historiska personer som exempelvis Karl X Gustav. Författaren hävdar att reformerna som skedde var bara ett led i utvecklingen och inget som Karl XI ska berömmas för. I övrigt har de tidigare författarna beskrivit Karl XI som en viljestark och drivande person. Denna bild stämmer inte överens med Åbergs skildring och han sammanfattar i stället Karl XI som en vacklande och villrådig monark.[94]

Åbergs skildring av Karl XI under slaget vid Lund skiljer sig från de tidigare verken som har undersökts. Författaren beskriver inte slaget lika ingående som tidigare historieböcker, dock återger han mer kring soldaternas situation i händelsen och beskriver hur de drabbades hårt av sjukdomar, väder och brist på proviant. Han beskriver också mer ingående kring olika divisioner och officerares roller i samband med slaget. Enligt Åberg ska Karl XI haft en central

[92] Åberg, Alf, *Karl XI*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1958, 40–47.
[93] Ibid., 32–33, 62, 207–209.
[94] Ibid., 40–46, 140, 164–164, 207–209.

roll i samband med slaget vid Lund, men inte i den omfattning som tidigare författare har hävdat. Till skillnad från förgående verk hävdas det att både Karl XI och hans generaler tillsammans diskuterat olika beslut under slaget. Det redogörs också att Karl XI ska haft ansvar över en del av armén. Åberg förklarar likartat som författarna i de förgående verken att kungen ska avvikit från huvudarmén för att förfölja en dansk trupp. Författaren försöker inte försvara kungens agerande i och med avvikandet. I stället hävdar Åberg att kungen ska i sin stridslust tappat all förståelse kring taktiska beslut. Karl XI ska blivit informerad att den svenska huvudarmén höll på att krossas och ska därefter förstått allvaret och ridit tillbaka för att undsätta sina trupper. I samband med detta återges det att kungens rådgivare var tvungna övertala honom till att undsätta huvudarmén. När Karl XI väl kom fram till sina trupper ska de mottagit honom med jubel och kungen ska sedan samlat soldaterna till ett nytt anfall som resulterade i en seger. I motsats till de tidigare verken beskriver Åberg att kungen nästan kostade svenskarna slaget när han bestämde sig för att förfölja den danska truppen, dock framhäver han att kungen var av betydelse för soldaternas moral.[95]

I de tidigare verken framställs Karl XI som den ledande figuren inom reduktionen. I detta verk återger Åberg andra aktörer som centrala för reduktionen och han försöker motbevisa den tidigare porträtteringen av Karl XI i samband med reduktionen. Åberg håller inte med de tidigare historikerna som har hävdat att reduktionen genomfördes tack vare Karl XI:s egna initiativ. Han menar i stället att det fanns bestämda krav på en reduktion från året 1672 och det var inget som ständerna eller kungen själv kunde ignorera.[96] Att Karl XI ska varit den drivande faktorn till att reduktionen gick igenom hävdar Åberg går inte ihop med den uppfattning om kungens oerfarenhet inom riksdagsarbeten. Ytterligare återger författaren att det finns inga säkra källor som stärker att kungen själv konstruerade en aktionsplan för reduktionen. I stället lyfter Åberg andra personer i kungens omgivning som han ska varit beroende av, och som ska varit centrala gestalter för reduktionens genomförande, exempelvis Johan Gyllenstierna.[97] Karl XI ska dock följt reduktionens arbete och ingrep i vissa detaljfrågor som resulterade i reduktionskommissionen som ansvarade för reduktionsgenomförandet kände sig övervakade av kungen. Utöver det redogör författaren som de tidigare verken att kungens inflytande kring reduktionen stärktes efter riksdagen 1682, då han fick befogenhet att dra in gods efter eget tycke. Till skillnad från förgående verk hävdar Åberg att Karl XI inte hade några problem med

[95] Åberg, Alf, *Karl XI*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1958, 78–81.
[96] Ibid., 58.
[97] Ibid., 108–112, 208.

att inlösa självägande bönders gårdar. Därmed menar Åberg att han gick lika hårt mot adeln som mot övriga samhällsklasser, något som inte Starbäck och Bäckström återger.[98]

I Åbergs verk förekommer det inte ett nationalistiskt-ideologiskt historiebruk som det har gjort i de tidigare historieböckerna. I stället är det ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk och ett vetenskapligt historiebruk som genomsyrar verket. Åbergs verk bidrar med en ny skildring av Karl XI och han hänvisar sina källor väl. Dessutom har han inkluderat medborgarnas historia i samband med sin beskrivning av Karl XI, exempelvis hur Karl XI behandlade skåningarna, soldaternas förhållanden under slaget vid Lund och hur en del av bönderna i landet drabbades av reduktionen i och med hur Karl XI drog in deras gårdar. Genom att Åberg valt att inkludera medborgarnas historia skildras det även ett existentiellt historiebruk. Utöver det går det inte finna ett icke-bruk i Åbergs verk eftersom han har tagit med det mesta som tidigare verk har tagit upp för att kritisera och bryta ner den gamla glorifierande bilden av Karl XI. Till skillnad från förgående verk har dock Åberg inte med några berättelser eller konversationer som tidigare verk har med, men det är inget icke-bruk, då det enbart bygger på skrönor.

Den svenska historien 5 Karolinska tiden 1654–1718. 1967

I verket *Den svenska historien 5 Karolinska tiden 1654–1718*[99] från 1967 redogörs det inte lika ingående kring Karl XI som i de tidigare verken. Carlsson med andra beskriver inte lika detaljerat kring gestaltens personlighetsdrag som de tidigare historikerna har gjort. I stället försöker författarna konkret förklara vem han var och vad som faktiskt skedde under hans tid. Författarna förklarar som de tidigare historikerna att Karl XI var en tillbakadragen och blygsam person som ska haft läs- och skrivsvårigheter. Han ska också varit en sparsam och religiös person och det beskrivs att religionen präglade hela hans liv och hur han styrde sitt land. Utöver det beskriver författarna att han ska trivts ute i naturen och i olika militära sammanhang. Enligt Carlsson med andra ska Karl XI också haft ett kontrollbehov. Det ska fått kungen att resa runt i hela landet och inspektera olika avdelningar av samhället, något som resulterade i att han lärde känna sitt folk väl.[100] I historieboken redogörs det som i de övriga verken att kungen ska mognat och vuxit i sin kungaroll under krigsåren. Carlsson med andra beskriver kungen som grym och skoningslös i samband med hur han behandlade skåningarna. Åberg skrev att Karl XI ska varit en misstänksam person i allmänhet, men i detta verk återges det att misstänksamheten var riktad mot enbart danskarna och skåningarna. I övrigt poängterar Carlsson andra likt Åberg att Karl

[98] Åberg, Alf, *Karl XI*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1958, 120–121.
[99] Carlsson, Sten, Cornell, Jan & Grenholm, Gunvor, *Den svenska historien 5 Karolinska tiden, 1654–1718*, Bonnier, Stockholm, 1967.
[100] Ibid., 84–86, 92–93.

XI inte var nytänkande kring de reformer som skedde under hans tid, dock förklarar författarna att han ska varit med och bestämt hur vissa saker skulle utformas. [101]

I samband med slaget vid Lund förklarar Carlsson med andra att Karl XI ska varit den dominerande gestalten som ledde sina trupper under slaget och ingjutit en segervilja och anfallslust hos sina soldater.[102] Likt tidigare verk förklarar författarna att kungen förföljde en dansk trupp och det resulterade i svenskarna nästan förlorade slaget, något som Åberg också beskrev. Karl XI ska blivit informerad om situationen och återvänt för att undsätta huvudarmén och därefter lett soldaterna till en kostsam seger. Till skillnad från förgående verk redogörs det inte om det var kungen själv eller hans rådgivare som var den bidragande faktorn till att han bestämde sig för återvända till huvudarmén.[103]

Karl XI:s roll i reduktionen återges inte omfattande men författarna förklarar att han ska spelat en central roll i genomförandet av reduktionen. Carlsson med andra förklarar att de var kungens rådgivare som införde reduktionen och att Karl XI ska inflikat och påverkat de debatter som kretsade kring ämnet. Tillsammans med sina närmsta rådgivare ska kungen även utvecklat reduktionen. I verket återges det att kungen ska tilldelat sina lojala rådgivare centrala positioner inom olika kommissioner som ansvarade för reduktionen, något som även Montelius med andra har redogjort. Likt de tidigare verken förklaras det att kungens inflytande i reduktionen ökade efter riksdagen 1682 och därefter fick han makt att avgöra vilka gods som skulle dras in till kronan. I samband med författarnas beskrivning kring Karl XI:s roll i reduktionen återges även vad reduktionen innebar för bönderna. Därmed beskriver Carlsson med andra medborgarnas historia likt Åbergs verk, dock i mindre omfång.[104]

I detta verk är det främst ett vetenskapligt historiebruk som genomsyrar porträtteringen av Karl XI. Carlsson med andra beskriver översiktligt vem Karl XI var och vad som faktiskt skedde under hans tid. Författarna betonar inga egna värderingar i sin beskrivning av gestalten som tidigare verk har gjort. Till exempel att Starbäck och Bäckström och Montelius med andra försöker hylla kungen medan Åberg kritiskt går emot den tidigare beskrivningen av Karl XI. I stället redogör Carlsson med andra översiktligt om Karl XI, slaget vid Lund och reduktionen. I och med att verket är konkret i sin beskrivning går det finna ett icke-bruk i historieboken, dock är det inte utifrån samma syfte som Montelius med andra samt Starbäck och Bäckström. I stället

[101] Carlsson, Sten, Cornell, Jan & Grenholm, Gunvor, *Den svenska historien 5 Karolinska tiden, 1654–1718,* Bonnier, Stockholm, 1967, 84–86, 92–93, 176–182.
[102] Ibid., 92.
[103] Ibid., 119.
[104] Ibid., 170–176, 179.

har Carlsson med andra valt att utelämna allt som de anser inte fyller någon funktion i deras redogörelse. Det beror troligtvis på att författarna inte försöker motbevisa den tidigare historieskrivningen, utan de försöker bara återge vad som faktiskt skedde. Vidare går det också finna ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk i denna historiebok, eftersom medborgnars historia beskrivs i samband med hur andra delar av samhället påverkades av reduktionen, men inte i samma omfång som i Åbergs verk.

Vår svenska historia. 1978

I Åbergs andra verk *Vår svenska historia*[105] från 1978 redogör han inte lika ingående om Karl XI som i sitt förra verk från 1958. Dessutom försöker han inte heller i samma utsträckning motbevisa den tidigare historieskrivningen kring vilken roll Karl XI ska haft inom olika områden. Troligtvis beror det på att Åberg redan har gjort det i sitt tidigare verk och att han i detta verk behandlar hela den svenska historien och inte enbart Karl XI. Åberg beskriver i stället snarlikt Carlsson med andra översiktligt vem Karl XI var och vilken betydelse gestalten ska haft för de reformer och upprustningar som sker under hans regeringstid. I verket redogörs det kortfattat om Karl XI:s läs- och skrivsvårigheter, koncentrationsproblem och att han ska varit en tillbakadragen gestalt. Likartat som i förgående historiebok beskrivs Karl XI som en religiös person och att bibeln var hans rättesnöre genom hela livet. Åberg förklarar att Karl XI ska känt sig fri och mått bra av att resa runt i riket. I samband med dessa resor ska hans intresse för det militära visat sig, då han ofta reste runt och inspekterade trupper under olika övningar. Utöver det förklarar Åberg att Karl XI ska varit stridsugen innan kriget bröt ut, men när han väl upptäckte arméns dåliga skick försvann det. I samband med detta utvecklade han en misstänksamhet riktad gentemot förmyndarregeringen, något som inte Carlsson med andra redogör.[106] Åberg beskriver Karl XI som en modig person och förklarar att Karl XI var den enda som inte tappade modet under motgångarna i början av kriget. Någonting som är förvånande eftersom Åberg inte tar upp det i sitt tidigare verk. Dessutom lyfter Åberg inte längre Karl XI:s grymhet gentemot skåningarna. I stället förklaras det i verket att kungen skickligt lyckades vända skåningarna mot varandra. Likt Carlsson med andra hävdar Åberg nu att Karl XI tillsammans med sina rådgivare genomförde olika reformer och förbättringar i landet, något som han inte har redogjort i sitt tidigare verk. Åberg står dock fast vid att han saknade erfarenhet inom kamerala frågor och var därmed fortfarande beroende av sin omgivning. De upprustningar som Karl XI var delaktig i, hävdar Åberg resulterade i att rättvisan

[105] Åberg, Alf, *Vår svenska historia*, Natur och kultur, Stockholm, 1978.
[106] Ibid., 234–235.

oftast blev lidande. Förvånande är att Starbäck och Bäckström samt detta verk är de enda som förklarar att rättvisan blev lidande, dock redogör inte Åberg för vem.[107]

I denna historiebok redogör Åberg en översiktlig beskrivning om slaget vid Lund och till skillnad från sitt tidigare verk kritiserar han inte längre bilden av Karl XI som Starbäck och Bäckström samt Montelius med andra har skildrat. Enligt Åberg ska kungen lett sina trupper till seger i slaget. Snarlikt Carlssons med andra bok förklaras det att Karl XI:s anfallsvilja och segervilja var en viktig faktor till svenskarnas seger vid slaget. Till skillnad från sitt tidigare verk återger inte Åberg något om kungens förföljelse av en dansk trupp. I stället förklarar han soldaternas öden, vad som skedde med de dräpta svenska soldaternas kroppar och hur bönderna i Skåne nu blev tvungna att anpassa sig efter Karl XI:s vilja.[108]

I Åbergs skildring om reduktionen återger han konkret vad som faktiskt skedde i samband med reduktionen. I sitt tidigare verk återger Åberg vad reduktionen betydde för bönderna i Sverige och vad resultatet av det blev, något som han fortfarande återger. Åberg står fortfarande fast vid att Karl XI inte ska innehaft en central roll i införandet av reduktionen. Liknande sitt tidigare verk hävdar författaren att både kungen och hans rådgivare tillsammans antog att riket måste stärkas med hjälp av en reduktion. Åberg står fast vid att kungen saknade kunskap inom kamerala frågor och därmed var fältet fritt för reduktionskämparna att påverka besluten för att tjäna sina egna syften. Karl XI:s makt och inflytande kring reduktionen växte under fredstiden efter kriget och han började dra in gårdar efter eget tycke. I övrigt står Åberg likt sitt förgående verk fast vid att kungen gick lika hårt mot andra samhällsklasser som han gjorde mot adeln i och med reduktionen. Likt Starbäck och Bäckström redogör även Åberg att Karl XI hade i och med reduktionen krossat den gamla rådsadeln.[109]

Snarlikt sitt tidigare verk är det fortfarande ett vetenskapligt historiebruk som syns mest i denna historiebok. Till skillnad från tidigare försöker han inte ändra tidigare historikers beskrivning av Karl XI. I stället redogör han bara konkret vad som skedde under Karl XI:s tid, någonting som Carlsson med andra också gör. Likt både Åbergs tidigare verk från 1958 och Carlsson med andra brukas det ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk, dock inte i samma omfång som i hans tidigare verk. I övrigt är det anmärkningsvärt att denna historiebok står ensam om att utelämna delen om Karl XI:s förföljelse av den danska truppen, någonting som övriga

[107] Åberg, Alf, *Vår svenska historia*, Natur och kultur, Stockholm, 1978, 234–239.
[108] Ibid., 235–236.
[109] Ibid., 236–237.

historieböcker någorlunda håller med om nästan kostade svenskarna segern. Det går därför finna ett icke-bruk som är likartad den i Carlsson med andra.

Historien om Sveriges Storhet och fall. 1992

I Herman Lindqvists verk *Historien om Sverige Storhet och fall*[110] redogörs det mer kring Karl XI:s personliga egenskaper än i de två tidigare verken. Lindqvist beskriver Karl XI med en mer sympatisk redogörelse än de tidigare verken, då han använder begrepp som ”gossen” och ”den unge karln” vid flera tillfällen.[111] Enligt Lindqvist ska Karl XI haft ett häftigt humör och kungen ska inte haft några problem med att handgripligen tillrättavisa folk i hans omgivning. Karl XI beskrivs inte som särskilt slug som de äldre böckerna har försökt skildra honom och hans intellektuella förmåga förklarar författaren var någorlunda medelmåttig. Karl XI ska haft ett intresse för jakt, fester, parader och att resa runt och inspektera olika delar av samhället. Det förklaras också att ingen svensk kung reste runt i samma utsträckning som Karl XI. Lindqvist förklarar att Karl XI ska varit en duktig jägare och i samband med detta redogör Lindqvist att Karl XI ska varit fascinerad av dödandet av djur och det beskrivs som något bra för en kommande fältherre. Vidare beskriver författaren Karl XI som en blyg, stel och fullkomligt tyst person i sällskap av kvinnor och diplomater. I samband med militära övningar ska han dock visat sig vara en säker kung. Lindqvist förklarar också att kungen ska levt enkelt och sparsamt under hela sitt liv. Utöver det var han en religiös person som ofta spenderade sin tid i kyrkan. Författaren hävdar att det inte finns någon svensk kung som bidragit lika mycket till kyrkan som Karl XI ska gjort. I och med hans religiösa tro ska han enligt författaren varit återhållsam, dock ska han inte helt avstått från alkohol.[112] Likt de övriga verken återges det att Karl XI ska haft läs- och skrivsvårigheter och Lindqvist är den första författaren i denna undersökning som använder begreppet dyslexi. Lindqvist beskyller kungens läs- och skrivsvårigheter på 1600-talets okunskap kring dyslexi som det negativa. Författaren tycker det är tråkigt att folket i kungens omgivning ska fått utstå kritik för denna okunskap. Lindqvist håller inte med det Åberg redogör i sitt verk från 1958 om att kungen ska varit vacklande och villrådig. I stället hävdar Lindqvist som de äldre verken från 1886 och 1921 att Karl XI var en envis person med en stark vilja, dock håller Lindqvist med Åberg på punkten att Karl XI kunde påverkas av sin omgivning. Lindqvist lyfter ett exempel som behandlar hur envis och viljestark Karl XI kunde vara. Lindqvist förklarar när riksrådet ville att Karl XI skulle skriva på den kungaförsäkran som

[110] Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige Storhet och fall*, Nordstedt, Stockholm, 1992.
[111] Ibid., 46–61.
[112] Ibid., 52–60, 106–107, 250.

de hade lagt fram ska han vägrat skriva under och ingen i kungens omgivning kunde övertala honom att skriva på.[113] Vidare förklarar Lindqvist att Karl XI lyssnade på sina rådgivare, dock håller han inte med de historiker som redogör att kungen var beroende av sina rådgivare, då det saknas underlag för att styrka det. Författaren återger snarlikt som Åberg gör i verket från 1978 att kungen tillsammans med sina rådgivare stärkte landet och genomförde olika reformer under hans regeringstid. Olikt Åbergs första bok och Carlsson med andra hävdar Lindqvist att brutaliteten gentemot skåningarna var nödvändig för att säkra proviant till de svenska trupperna.[114]

I Lindqvist verk beskrivs slaget vid Lund mer ingående än vad det har gjorts i Carlssons med andra och Åbergs senare verk. Det beskrivs i verket att Karl XI ledde sina soldater i strid och han ska även deltagit i de första drabbningarna mot danskarna. I detta verk återges det som majoriteten av de tidigare verken redan har redogjort, att Karl XI ska förföljt en dansk trupp. Enligt författaren ska detta nästan slutat i en katastrof, då den svenska huvudarmén höll på att gå under. Lindqvist hävdar likt Åbergs verk från 1958 att hans rådgivare var tvungna övertala Karl XI till att undsätta huvudarmén. När kungen väl kom till undsättning ska han därefter lett sina trupper till en seger. Lindqvist förklarar att kungens roll i slaget var avgörande, eftersom han behövdes för att förbättra soldaternas moral. Författaren hänvisar också till de officerare som redogjorde under Karl XI:s samtid att han var en central gestalt för soldaternas moral, något som tidigare historieböcker inte har hänvisat till.[115]

Lindqvist beskriver reduktionen mer ingående än de två tidigare verken. Det förklaras att Karl XI ska innehaft en viktig roll i genomförandet av reduktionen. I och med Karl XI placerade lojala tjänare på olika ledarposter inom ständerna för att främja reduktionen.[116] När reduktionen väl påbörjades ska Karl XI gett ansvaret till sina trogna rådgivare som delade hans intresse. Snarlikt de förgående verken återger Lindqvist att kungens makt utökades efter riksdagen 1682 och han började sedan dra in gods efter eget tycke. Lindqvist beskriver kungen som lika hård gentemot sina släktingar när det kommer till indragande av gods, något som de två första böckerna också återger. Vidare förklaras det att Karl XI gick hårt fram i och med reduktionen, och med ett entusiastiskt intresse övervakade han allt arbete, någonting som Starbäck och Bäckström också återger.[117]

[113] Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige Storhet och fall,* Nordstedt, Stockholm, 1992, 55–59, 109.
[114] Ibid., 58, 156–158, 220 – 223.
[115] Ibid., 160–166.
[116] Ibid., 200–202.
[117] Ibid., 204–205, 209, 214–216.

I Lindqvists verk redogörs det mer ingående kring Karl XI, slaget vid Lund och reduktionen än förgående två verk. Det går ändå finna ett icke-bruk i verket eftersom författaren nästintill enbart fokuserar på Karl XI i samband med slaget vid Lund och reduktionen. Lindqvist utelämnar andra personer i kungens omgivning som Åberg i sitt första verk från 1958 hävdar ska varit viktiga för reduktionen. Troligtvis beror det på att Lindqvist enbart vill fokusera på Karl XI och inte hans omgivning. Vidare går det finna ett vetenskapligt historiebruk i verket, eftersom författaren ifrågasätter tidigare historieskrivning och bidrar med nya tolkningar, dock förekommer det inte i något större omfång. I stället förekommer det främst ett existentiellt historiebruk, men inte utifrån samma nationalistiskt-ideologiskt syfte som verken från 1886 och 1921. Lindqvist skriver i stället på ett rojalistiskt, berättande och levande sätt som stärker läsarnas minne av Sverige under 1600-talet och kring Karl XI.

Karl XI. 2001

I verket *Karl XI*[118] från 2001 beskriver Göran Rystad ingående kring Karl XI:s personlighetsdrag, vem han var och vad han var delaktig i under sin tid på tronen. Författaren beskriver Karl XI som en osäker, blyg och tillbakadragen person som hade det svårt i kvinnor och diplomaters sällskap, dock ska han trivts i sällskap av vänner och andra unga adelsmän. Kungens läs- och skrivsvårigheter redogörs likt förgående verk även i denna historiebok. Vidare förklarar Rystad att Karl XI var en religiös person och att kriget stärkte hans tro, eftersom han trodde att Gud hade ingripit och räddat svenskarna. Under kriget ska Karl XI mognat och vuxit i sin kungaroll och efter kriget strävade han efter fred. Ytterligare redogörs det som i de tidigare verken att Karl XI ska mått bra i militära sammanhang och i olika jakter. Författaren återger att Karl XI inte ville bli specialbehandlad under jakter eller i samband med militära övningar. Utöver det ska Karl XI haft en nära relation till sitt folk i och med alla resor han gjorde. Rystad återger en berättelse där kungen ska rest till Dalarna och konsumerat alkohol och festat hela natten med byborna, något som går emot Starbäck och Bäckström och Montelius med andra redogörelse som hävdar att han var återhållsam och inte förtjust i alkohol.[119] Rystad beskriver kungen som en person med ett ilsket humör som gärna tillrättavisade personer med våld, någonting som även Lindqvist redogjorde. Till skillnad från Lindqvist beskriver Rystad Karl XI som taktisk och slug, snarlikt de två äldsta verkens redogörelse. Enligt författaren spelade Karl XI ut ständerna mot varandra för att få igenom sin vilja. Snarlikt Lindqvist hyllar Rystad både kungen och hans rådgivare för de reformer som skedde i landet. Enligt Rystad förtjänar

[118] Rystad, Göran, *Karl XI: en biografi*, Historiska media, Lund, 2001.
[119] Ibid., 358–360.

Karl XI mer beröm än hans rådgivare för de reformer som skedde i riket, då författaren hävdar att Karl XI övervakade allt inom det civila och militära noggrant. Vidare förklarar Rystad att kungen ofta omprövade sina beslut. Trots det hävdar Rystad att kungen inte var beroende av andra. I stället förklarar författaren att det var vanligt bland de karolinska kungarna att rådfråga och ompröva beslut för att effektivisera olika förvaltningsområden. Utöver det återger författaren att Karl XI kunde vara hård, egensinnig och kompromisslös, men att han fortfarande hade en ärlig strävan att behandla alla lika. Rystad hyllar likt de äldsta verken Karl XI för skapandet av en stark krigsmakt som gav Sverige internationell prestige. Rystad tycker också Karl XI förtjänar beröm för hur han snabbt växte in i sin kungaroll, trots hans oerfarenheten.[120]

Likt Lindqvist beskriver Rystad slaget vid Lund mer ingående än Carlsson med andra och Åbergs verk från 1978. Karl XI ska enligt Rystad lett sina soldater under slaget och som Starbäck och Bäckström återger ska kungen gett taktiska instruktioner till sina soldater, exempelvis när de ska öppna eld mot fienden.[121] Författaren förklarar att Karl XI ska förföljt en dansk trupp och blivit ombedd av sina rådgivare vända om för att undsätta huvudarmén, någonting som Åberg återger i båda verken. Till skillnad från förgående verk förklarar Rystad att det var hans drabanter som följde honom tillbaka för att undsätta huvudarmén. När soldaterna väl såg sin kung komma ridande ska de jublat och fått en ny kämparvilja. Karl XI ska därefter lätt sina soldater till en seger.[122] Likt övriga verk hyllar Rystad Karl XI för förbättring av soldaternas moral. Författaren kritiserar även Karl XI för förföljt den danska truppen som nästan kostade honom slaget.[123]

I Rystads verk beskrivs reduktionen ingående, någonting som senare författare inte har gjort i samma utsträckning. Rystad förklarar att både Karl XI och hans närmsta rådgivare ska tillsammans konstruerat ett reduktionsprogram en tid innan reduktionen genomfördes och att kungens omgivning visste det var bara en fråga om tid innan en reduktion skulle genomföras. Författaren förklarar det är svårt att avgöra vad som ska tillskrivas Karl XI personligen och vad som ska kommit från hans rådgivare. Rystad hävdar dock att Karl XI var den gestalt som låg bakom det mesta som kan kopplas till reduktionen, något som Montelius med andra också redogör. Författaren förklarar att medhjälparna säkert var viktiga inom det politiska spelet, men att det mesta styrdes av Karl XI själv. Rystad förklarar att Karl XI ville bara folk skulle tro idéerna kom från de andra ständerna i riksdagen, och hävdar därmed att kungen var en slug

[120] Rystad Göran, *Karl XI: en biografi*, Historiska media, Lund, 2001, 358–369.
[121] Ibid., 84–90.
[122] Ibid., 92–94.
[123] Ibid., 94–95.

person som lyckades spela ut hans omgivning. Karl XI ska enligt Rystad ofta utnyttjat splittringen hos sina motståndare och det resulterade i att de aldrig samlade sig på en gemensam front mot kungen.[124] I de olika kommissionerna och ständerna ska kungen själv placerat lojala personer för driva igenom sin vilja, något som de äldsta verken och Lindqvist också beskrev. Likt tidigare verk förklarar författaren att kungens makt utökades efter riksdagen 1682 och han gick lika hårt fram mot sina egna släktingar som mot övriga samhället med reduktionen.[125]

I Rystads verk är det främst ett vetenskapligt historiebruk som genomsyrar boken, då författaren granskar och omtolkar den tidigare historieskrivningen och bidrar snarlikt Åbergs verk från 1958 med nya perspektiv kring vem Karl XI var. Till exempel genom att hänvisa tillbaka till den äldre historieskrivningen och återge att Karl XI ska ha varit en slug person som involverad i det mesta som skedde under exempelvis reduktionen. Det går även finna ett existentiellt historiebruk snarlikt det som finns i Lindqvists historiebok. Vidare återfinns det ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk, eftersom Rystad redogör i samband med slaget vid Lund och reduktionen hur övriga delar av samhället drabbades. Rystads verk är omfattande och eftersom författaren vill motbevisa den tidigare historieskrivningen har han inte utelämnat mycket kring gestalten. Det går därför inte finna ett icke-bruk i detta verk. Förvånansvärt går det att finna liknande berättelser som Starbäck och Bäckström tagit med, exempelvis hur Karl XI instruerade sina trupper när de ska öppna eld i strid.

Stormaktens undergång. 2019

I historieboken *Stormaktens undergång*[126] från 2019 redogör inte Dick Harrison lika ingående kring Karl XI som Rystad har gjort. Författaren försöker enbart återge konkret vem gestalten var och vad som skedde under hans tid. Harrison förklarar som Lindqvist att Karl XI hade dyslexi och allmänt svårt med sin utbildning. Karl XI återges inte som intresserad av politik eller hovlivet. I stället spenderade han sin tid ute i naturen, militära övningar eller reser runt om i landet. I samband med kungen reste runt i landet är Harrison den enda historikern i denna undersökning som förklarar att kungen aldrig reste runt själv, utan hävdar att kungen alltid haft ett följe av officerare och ämbetsmän med sig. Vidare återger författaren kungen som en blygsam och tillbakadragen person, men när gestalten deltog i militära övningar eller satt på sin häst framställdes han som en storslagen kung.[127] Det förklaras att Karl XI i sin ungdom var lojal mot rådsherrarna som styrde, någonting som han ska fått ångra, då rådet körde ekonomin och

[124] Rystad Göran, *Karl XI: en biografi*, Historiska media, Lund, 2001, 170–173.
[125] Ibid., 187, 365.
[126] Harrison, Dick, *Stormaktens undergång*, Historiska media, Lund, 2019.
[127] Ibid., 11–13, 61.

utrikespolitiken i fördärvet. Vidare återger Harrison att kungen ofta omprövade beslut och testade nya vägar för nå önskat resultat. Detta berodde enligt författaren på gestaltens brister inom boklig bildning. Därmed försöker Harrison inte legitimera att han rådfrågade sina rådgivare, något som Rystad gör i sitt verk.[128] När Karl XI tillträde tronen beskriver Harrison honom som rätt person för att förbättra den svenska krigsmakten, i och med hans entusiasm för det militära. Harrison redogör likt Rystad att kungen själv hade genomfört olika reformer och stärkt landet. Författaren hänvisar till hur kungen centraliserade makten kring sig själv, ledde sina soldater i strid och etablerade nya stridsförband runt om i riket. Under sin regeringstid ska Karl XI också utvecklat en förmåga att ta initiativ, befalla och bli åtlydd.[129] Snarlikt Åbergs verk från 1958 och Carlsson med andra förklarar Harrison att Karl XI kunde visa en skoningslös hårdhet och författaren hänvisar till hur Karl XI behandlade skåningarna. Utöver det förklarar författaren att kungen kunde vara hänsynslös gentemot sina vänner och släktingar i och med hur hårt de kunde drabbas av reduktionen. I övrigt beskrivs han som en religiös person och att det var hans lutheranska fromhet som fick honom att inte vara en slösaktig person, någonting som författaren hävdar var vanligt bland hoven runt om i Europa.[130]

I Harrisons verk beskrivs inte slaget vid Lund lika utförligt som det gör i Lindqvists eller Rystads historieböcker. Författaren nämner kort vad som skedde under slaget och vad det resulterade i. Harrison förklarar det var på Karl XI:s egna initiativ som slaget blev av, då hans rådgivare manat honom till reträtt. Harrison redogör att Karl XI ska lett sina soldater under slaget och förföljt en dansk trupp. Ett beslut som nästan ska kostade Karl XI sin här, dock ska han återvänt i sista sekund för att rädda huvudarmén. Likt Carlsson med andra redogörs det inte att kungen blivit ombedd att undsätta huvudarmén. Harrison förklarar när kungen återvände ska han lett sina soldater till seger och varit central för att förbättra soldaternas moral, något som övriga författare återger. I övrigt väljer Harrison att jämföra Karl XI med sin far och son. Han hävdar att i jämförelse med dessa två gestalter var Karl XI medioker inom taktiska beslut, något som enbart Montelius med andra även har återgett.[131] Att Karl XII var ute i strid betydligt längre än Karl XI verkar inte Harrison eller Montelius med andra ta i beaktning.

Harrison beskriver kortfattat reduktionen och han fokuserar främst på Karl XI:s roll i samband med reduktionen. Enligt Harrison ska Karl XI fått idén om en reduktion från sin far och han ska

[128] Harrison, Dick, *Stormaktens undergång*, Historiska media, Lund, 2019, 18, 60.
[129] Ibid., 23–24.
[130] Ibid., 24, 61.
[131] Ibid., 20–21.

själv sedan yrkat på att förmyndarregeringen skulle utredas.[132] Denna utredning resulterade i riksdagen krävde att reduktionen skulle genomföras och därmed anser Harrison att Karl XI var central i införandet. Författaren redogör att det var kungen som beordrade och låg bakom de flesta beslut, något som Rystad också hävdar. En del av de tidigare författarna har återgett Karl XI:s rådgivares inverkan på reduktionen, men det är inget som Harrison nämner. Vidare ska Karl XI:s befogenhet i reduktionsfrågan utökats efter riksdagen 1682 och kungen drog därefter in de gårdar han själv ansåg var lämpliga till kronan, något som övriga historieböcker och återger.[133]

I Harrisons verk finns det ett vetenskapligt historiebruk, eftersom författaren likt Rystad bidrar med ny kunskap kring historieskrivningen, exempelvis att Karl XI aldrig reste runt själv i landet. Snarlikt både Rystad och Lindqvist historieböcker syns det ett existentiellt historiebruk i detta verk som förmedlar och förstärker minnet av Karl XI och 1600-talets Sverige. I historieboken får läsaren primärt följa Karl XI i samband med reduktionen. Det går därför finna ett icke-bruk, eftersom Harrison troligtvis anser det vara oväsentligt att lyfta andra personer när han enbart vill skildra Karl XI i den delen av boken.

Slutdiskussion

Syftet med uppsatsen var att analysera hur Karl XI har skildrats i historieböcker mellan perioden 1886–2019 och varför han har skildrats på detta sätt, samt hur han beskrivs i samband med slaget vid Lund och reduktionen. Denna uppsats har behandlat forskningsfälten historiedidaktik och historiekultur. I min undersökning har jag använt mig utav fem historiebruk. Dessa är processer inom historiekulturen som har hjälpt mig undersöka vilken typ av historia som förmedlas och hur det förmedlas. Resultatet i denna uppsats visar att det har skett en förändring kring historieskrivningen av Karl XI. I nedanstående text diskuteras och jämförs forskningsläget med vad jag har kommit fram till med min undersökning kring Karl XI.

Genom att blicka tillbaka och titta närmare på forskningsläget och det teoretiska ramverket så beskrev Zander att det nationalistiskt-ideologiska historiebruket tillsammans med det existentiella historiebruket har dominerat historieskrivningen runt sekelskiftet 1900 fram till 1950-talet. Därefter ska det nationalistiskt-ideologiska historiebruket bytts ut mot det demokratiskt-ideologiska historiebruket och icke-bruket. Att det nationalistiskt-ideologiska och det existentiella historiebruket dominerade runt sekelskiftet 1900 och fram till 1950-talet har

[132] Harrison, Dick, *Stormaktens undergång*, Historiska media, Lund, 2019, 23.
[133] Ibid., 35–39.

stämt överens med denna undersökning. Min undersökning visade att författarna i de två första verken använde Karl XI för att framhäva nationen samt stärka den nationella identiteten. Likt Zanders avhandling ersattes det nationalistiskt-ideologiska historiebruket under 1950-talet av det demokratiskt-ideologiska historiebruket och ett icke-bruk. Med det demokratiskt-ideologiska historiebruket framhävdes invånarnas historia. Till exempel att lyfta antingen soldaternas historia eller hur olika delar av samhället drabbades. Någonting som visade sig i verket från 1958. Där fokus flyttades från att enbart skildra Karl XI till att inkludera soldaternas förhållanden innan slaget vid Lund och hur bönderna drabbades av reduktionen. Vidare visar min undersökning att Karl XI också får utstå en del kritik i verket från 1958, då Åberg försöker bryta ner den gamla bilden av Karl XI. I övrigt återfinns det demokratiskt-ideologiska historiebruket i de flesta verken efter 1950-talet, eftersom de redogör likt Åberg antingen soldaternas eller böndernas historia, dock i mindre omfång än Åberg. Till skillnad från övriga verk efter 1950-talet så innehåller inte verken från 1992 och 2019 ett demokratiskt-ideologiskt historiebruk, då fokus återigen främst är på Karl XI. Till skillnad från Zanders redogörelse kring icke-bruket så har jag i min studie även funnit ett icke-bruk i de äldre verken från 1886 och 1921, eftersom författarna utelämnade historia som senare historiker tagit med. Till exempel väljer de äldre verken att nästintill enbart hylla Karl XI för resultatet av slaget vid Lund och reduktionen. Utöver det har icke-bruket synts i de flesta verken på ett eller annat sätt förutom i Åbergs verk från 1958 och Rystads verk från 2001. Vidare visade min studie att det återfinns ett existentiellt historiebruk i samtliga böcker förutom verken från 1967 och 1978, men som undersökningen har visat är det utifrån olika syften. Likt Zanders avhandling visar min undersökning att stormaktstiden får en renässans under 1990-talet, men inte utifrån ett nationalistiskt behov. I stället var det troligtvis utifrån ett existentiellt behov av att minnas det förflutna för att orientera sig framåt. Utöver det återfinns ett vetenskapligt historiebruk i historieböckerna från 1958 och framåt, dock varierar historiebruket i omfång från verk till verk.

Vidare har min uppsats visat att de två scenarierna slaget vid Lund och reduktionen antingen har lyft Karl XI positivt eller negativt, någonting som Zander även redogjorde för. Förvånansvärt upptäckte jag att Karl XI beskrivs negativt i samband med genomförandet av reduktionen i historieboken från 1886, dock framhävs resultatet av det som positivt. Någonting som jag förväntade mig var att Starbäck och Bäckström skulle utelämna Karl XI:s koppling till reduktionen och beskrivit hans rådgivare som de främsta aktörerna för reduktionen, i och med att stormaktskungarna användes ur ett nationalistiskt syfte. I stället var det Montelius med andra historiebok från 1921 som framhävde det synligaste nationalistiska syftet i samband med

reduktionen, då de framhäver och hyllar reduktionen som Karl XI:s förnämsta livsgärning. Detta tror jag kan bero på det Linderborg förklarade att politiker och historiker runt sekelskiftet var både aktiva politiker och historiker. Enligt Linderborg framhävde Socialdemokraterna Karl XI som kungen som tillrättavisade adeln och de ska därmed beskrivit gestalten positivt i samband med reduktionen. Detta ska sedan speglats i historieskrivningen eftersom övrig historieskrivning anammade de socialliberala idéerna när Socialdemokraterna växte i början av 1900-talet. Vidare beskrevs Karl XI positivt i samband med slaget vid Lund av historikerna innan 1950-talet, och de återger att det var tack vare kriget och slaget som Sverige stärktes och att Karl XI växte i sin kungaroll. I verket från 1958 försöker Åberg tona ner hur delaktig Karl XI ska varit i reduktionen och han lyfter i stället andra aktörer som centrala. Åberg hävdar att kungen ska varit beroende av andra och saknat kunskap inom kamerala frågor. I samband med slaget vid Lund beskrivs han nästan riskerat att förlora slaget på grund av sin ivrighet, dock återges han ändå innehaft en central roll för sina truppers moral. Samtliga historieböcker under perioden 1958–2019 beskriver honom som central för soldaternas moral och återger att han gjorde ett misstag i och med att han förföljde en dansk trupp. Det enda verk som har utelämnat att Karl XI förföljde danskarna är Åbergs andra verk från 1978, något som jag anser är anmärkningsvärt eftersom Åberg i sitt första verk använder händelsen för att återge Karl XI i negativ bemärkelse. I övrigt lyfte verken från 1967 fram till 2019 att Karl XI ska haft en central roll inom reduktionen. Historieböckerna från 1978 fram till 2019 debatterar dock magnituden av hans roll, då det saknas källunderlag. I stället analyserar och tolkar författarna om det är Karl XI som ska hyllas för reduktionen eller om det är hans rådgivare som bör ges erkännande. Resultatet visade att historieböckerna från 1992, 2001 och 2019 lyfter fram reduktionen som att Karl XI konstruerade och planerade den själv. Verken från 1958, 1967 och 1978 hävdar i stället att det var Karl XI:s rådgivare som banade vägen för reduktionen, dock är samtliga författare i denna undersökning överens om att han ska haft makt över reduktionen efter riksdagen 1682.

I tidigare forskning redogjorde Dybelius, Larson, Linderborg, Oredsson och Zander någorlunda samma övergripande perspektiv på hur historieskrivningen såg ut i Sverige under sekelskiftet 1900 fram till 2000-talet. Runt sekelskiftet 1900 beskrevs stormaktskungarna i Sverige utifrån ett nationalistiskt perspektiv för att framhäva nationen. Vid mitten av 1900-talet ska svenska kungar fått utså en hel del kritik och fokus flyttades till medborgarnas historia. Detta fortsatte fram till 1990-talet då stormaktstiden återigen fick renässans och stormaktskungar beskrevs utifrån en mer positiv skildring. Detta stämde överens med min studie som visade att Karl XI

följde samma utvecklingsmönster inom historieskrivningen. Karl XI hyllades runt sekelskiftet 1900 och under de första årtiondena av 1900-talet. Vid mitten av 1900-talet återgavs det sedan en mer kritisk skildring av Karl XI. Vidare var historieskrivningen mellan 1950-talet fram till början av 1990-talet någorlunda snarlikt. Under 1990-talet och framåt visade det sig att historikerna började bemöta den tidigare bilden av Karl XI och bidra med en ny skildring av gestalten utifrån ett mer positivt perspektiv.

I övrigt var det Landens forskning om Gustav III som stämde minst överens med historieskrivningen kring Karl XI. Gustav III fick kontinuerligt utså kritik och hyllningar under 1900-talet, dock förändras kritiken och hyllningarna under perioden. Runt sekelskiftet 1900 fick Gustav III kritik för sin statskupp 1772, medan Karl XI i princip hyllas för sin slughet att spelat ut adeln i och med reduktionen. I slutet av 1900-talet får Gustav III kritik för centraliserat makten, något som inte Karl XI får. I stället hyllas Karl XI för att själv utvecklat nationen till det välutrustade land som hans son Karl XII sedan fick ärva.

Vidare om diskussionen breddas och behandlar behovet av att granska historieböcker i allmänhet så är det än idag högst väsentligt att undersöka historikers motiv med deras historieförmedling. Likt Holmqvists avhandling upptäckte jag att historiker har olika motiv med sin historieförmedling. I avhandlingen redogjorde Holmqvist att historiker som Lindqvist är beroende av den vetenskapliga historieskrivningen men att han ställer sig kritisk mot den, eftersom han ansåg att den är antingen tråkig eller för politisk korrekt. Lindqvist fokuserar hellre på att förmedla historia på ett spännande och underhållande sätt. Detta kan vara problematiskt då historiker som Lindqvist har en bred läsekrets som kan få en feluppfattad tolkning av historia, eftersom historiker som Lindqvist tenderar tänja på de narrativa gränserna i historieförmedlingen. Utöver det visade även min egen uppsats att historiker under undersökningsperioden haft helt skilda motiv i jämförelse med varandra. Vidare var historieböcker riktade mot allmänheten, utöver skolan, ett sätt för allmänheten att införskaffa sig kunskap om historia innan den tekniska utvecklingen. Med de ovanstående exemplen anser jag att det är högst väsentligt att granska historikers motiv i historieförmedlingen, något som jag har gjort i min egen uppsats. I denna uppsats har jag bidragit till att synliggöra vilka motiv historiker haft med historieskrivningen kring Karl XI under perioden 1886–2019. Jag har utgått från historiedidaktiska frågor som: varför och på vilket sätt historia förmedlas. Vidare har jag använt mig utav det processuella perspektivet som betonar att historia inte alltid har förmedlats på samma sätt och utifrån samma motiv, någonting som min studie har visat.

I denna uppsats har fokus varit att undersöka hur historieskrivningen kring Karl XI sett ut i historieböcker mellan perioden 1886–2019. Tidigare under inledningen redogjordes det att något större omfång av studier som behandlar Karl XI var relativt liten i jämförelse med exempelvis Karl X Gustav och Karl XII. Jag har med denna uppsats bidragit till att minska forskningsluckan om hur Karl XI har porträtterats i historieböcker riktade mot allmänheten. Jag har tidigare förklarat att denna studie inte ämnar fylla en heltäckande bild av hur allmänna verk har valt att porträttera Karl XI. Därmed kan det vara bra med ytterligare studier av detta slag kring Karl XI samt analyser om historieskrivningen stämmer överens med mitt resultat. I övrigt är forskningsluckan kring studier av Karl XI fortfarande omfattande och det behövs därför mer forskning om gestalten. Andra förslag på vidare forskning skulle därför kunna vara att undersöka hur Karl XI porträtteras i vetenskapliga verk eller jämföra om porträtteringen inom populärvetenskapliga verk stämmer överens med den befintliga forskningen. Vidare har Dybelius och Zander redogjort att intresset för stormaktstiden återkom under 1990-talet. I respektive avhandlingar hänvisar båda författarna att det kan bero på ett existentiellt behov, dock kan det vara intressant att undersöka om det finns andra bidragande faktorer till detta.

Referenser

Källor:

Carlsson, Sten, Cornell, Jan & Grenholm, Gunvor, *Den svenska historien 5 Karolinska tiden, 1654–1718*, Bonnier, Stockholm, 1967

Harrison, Dick, *Stormaktens undergång*, Historiska Media, Lund, 2019

Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige Storhet och fall*, Norstedt, Stockholm, 1992

Montelius, Oscar, Hildebrand, Emil, Stavenow, Ludvig & Fåhræus, Rudolf (red.), *Sveriges historia till våra dagar D. 8 Karl XI och Karl XII*, Norstedt, Stockholm, 1921

Rystad, Göran, *Karl XI: en biografi*, Historiska media, Lund, 2001

Starbäck, Carl Georg & Bäckström, P. O., *Berättelser ur svenska historien. Bd 6, Carl X Gustaf = Carl XI*, Ny, rev. uppl., Beijer, Stockholm, 1886

Åberg, Alf, *Karl XI*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1958

Åberg, Alf, *Vår svenska historia*, Natur och kultur, Stockholm, 1978

Litteratur:

Aronsson, Peter, *Historiebruk: att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, 2004

Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Studentlitteratur, Lund, 2012

Dybelius, Anders, *Ett hållbart minne?: historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, Diss., Göteborgs universitet, 2012

Florén, Anders, Dahlgren, Stellan & Lindegren, Jan, *Kungar och krigare: tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*, Atlantis, Stockholm, 1992

Florén, Anders, Ågren, Henrik & Erlandsson, Susanna, *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, Tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018

Holmqvist, Fredrik, *Populärhistoriens tjusning och kraft: Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988 – 1995*, Institutionen för idé och samhällsstudier, Diss., Umeå universitet, 2016

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2 Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009

Landen, Leif, *Gustaf III: en biografi*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2004

Larsen, Ann Kristin, *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2009

Larsson, Lars-Olof, *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, Prisma, Stockholm, 2002

Linderborgs, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Diss., Uppsala universitet, 2001

Lindkvist, Thomas & Sjöberg, Maria (red.), *Det svenska samhället 800–1720: klerkernas och adelns tid*, 5. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015

Oredsson, Sverker, *Gustav II Adolf*, Atlantis, Stockholm, 2007

Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Diss., Lunds universitet, 2001